

Ropná zbraň: strašák nebo reálná hrozba? Potenciál, mechanismus fungování a možné dopady použití tohoto prostředku ekonomické války v mezinárodních vztazích

FILIP ČERNOCH

**Oil Weapon: Straw man or real threat?
The Internal mechanism and potential of this instrument of economic warfare
and its practical effects in international relations**

Abstract: During the last few years we have observed great changes in the oil market along with the growing tendency to use oil as a means for international politics. There is a need for analysing this situation. In this study the author shows how the „oil weapon“, functions as a mechanism which may influence foreign policies of the USA and European countries. The text lists the basic circumstances and conditions that turn oil as a commodity into a successful mean for economic war. It also shows possible restrictions and obstructions of such use of oil.

Key words: Oil, Oil Weapon, Oil shock, Energy crisis, energy policy.

ÚVODEM

*„Musíte se vrátit do jiné doby,
kdy byl svět poháněn černým palivem
a kdy pouště nahradily velká města z trubek a oceli.
Zmizela... odnesena časem.“
Mad Max (hlavní hrdina z filmu Šílený Max)*

Ropná zbraň. Energetická bezpečnost. Hrozba embarga. Tyto pojmy vévodily novinovým titulkům v sedmdesátých letech minulého století a dnes se v souvislosti s aktuálními událostmi znovu zvažuje jejich obsah i to, do jaké míry jsou na počátku třetího tisíciletí relevantním problémem mezinárodní politiky. „*Pokud budou [členové Rady bezpečnosti OSN – poznámka autora] politizovat náš jaderný program, použijeme jakékoli prostředky. Máme bohaté energetické zdroje, kontrolujeme největší a nejcitlivější energetické cesty na*

světě“ (*Al Jazeera Magazine*, 2006). Nedávná hrozba iránského ministra vnitra Mustafy Pour-Mohamadiho opět potvrdila fakt, že ropa není pouze esenciální hospodářskou surovinou, ale potenciálně i prostředkem politického nátlaku.

Dvě třetiny ověřených zásob ropy se navíc nacházejí v oblasti Perského zálivu a Arabského poloostrova, tedy pod kontrolou arabských států. Cíle těchto států a jejich představitelů se poměrně často dostávají do rozporu se zájmy hlavních spotřebitelů, tedy USA, evropských států a Japonska. Díky nezpochybnitelné diplomatické, vojenské, technologické a většinou i ekonomické asymetrii jsou v případech vzájemných rozporů arabské státy v pokušení použít k prosazení svých zájmů „ropnou zbraň“. Tedy působit prostřednictvím selektivního embarga a plošného snížení produkce ropy na vlády těchto zemí s cílem ovlivnit jejich zahraniční politiku. Exemplárním případem byly ropné sankce v letech 1973–1974, vyvolané Jomkippurskou válkou.

Cílem této stati je proto analyzovat některé základní aspekty používání ropných zdrojů jako prostředku k dosažení politických cílů. Získané poznatky poté bude možné použít k potvrzení či vyvrácení teze, že ropa, respektive „ropná zbraň“, může být užitá jako efektivní prostředek k ovlivnění zahraniční politiky států, proti nimž je zaměřena.

Vzhledem k rozsahu stati použiji k demonstraci celého problému analýzu ropné krize první poloviny sedmdesátých let, odstartované Jomkippurskou válkou. Podrobný rozbor tehdejších událostí ukáže základní charakteristiky fungování „ropné zbraně“ a zároveň též největší problémy, které jsou s jejím užitím spojeny. Umožní tak představit strukturální omezení, jimž snaha o hru ropnou kartou čelí. Získané poznatky lze pak zasadit do teoretického rámce, na základní výchozí úrovni použít i při analýze aktuálních událostí a jako jeden z analytických nástrojů také při snaze o kvalifikovaný odhad vývoje celého problému v krátkodobém a střednědobém výhledu.

Těžištěm práce bude popsání a analýza nezákladnějších aspektů fungování „ropné zbraně“ a využití získaných poznatků k vyvrácení či potvrzení teze o použitelnosti ropy jako prostředku politického nátlaku. Stať prokáže, že „ropná zbraň“ je reálně existující jev s nepochybně ničivými účinky, nicméně prakticky jen velmi obtížně použitelný a navíc neplní svou primární úlohu, tedy nemění chování cílového státu podle vůle protivníka. Jinými slovy řečeno, že „ropná zbraň“ jako ekonomický prostředek politického nátlaku nefunguje.

Práce samotná bude rozdělena na několik částí. V první z nich bude představen teoretický rámec celé studie a vymezeny pojmy. Ve druhé budou nastíněny základní údaje, které se týkají světových zásob ropy a jejich rozmístění a které nastíní důležitost této suroviny pro ekonomiky „Západu“. Další kapitola se zaměří na popis a analýzu dosud nejvážnějšího pokusu o použití „ropné zbraně“ během Jomkippurské války. Pozornost je třeba věnovat tomu, do jaké míry byl zmíněný pokus úspěšný či neúspěšný, jaké motivy k němu vedly, jak probíhal a jaké měl dopady na obě strany sporu. Získané údaje budou následně zasazeny do výchozího teoretického rámce a využity k obecnému zachycení logiky fungování „ropné zbraně“ v předposlední části textu. Pátý oddíl stati přiblíží některé aspekty praktické aplikace „ropné zbraně“ a také výzvy, které pro její fungování znamenají dramatické proměny na světovém ropném trhu v posledních několika letech.

Teoretická východiska a vymezení pojmů

Základní teoretický rámec pro analýzu tohoto problému nabízí obsáhlá práce profesora Roye Licklidera *Political Power and the Arab Oil Weapon* (Licklider, 1988). Autor v ní analyzuje celou problematiku na základě té části teorií mezinárodních vztahů, zabývajících se donucením (*coercion*), respektive obecněji mocí (*power*). „Ropnou zbraní“ se v tomto kontextu rozumí ekonomický nástroj donucení, jehož prostřednictvím vykonává jeden stát svůj vliv vůči druhému státu s cílem změnit jeho vůli. Názory na funkčnost tohoto nástroje lze následně rozdělit do tří hlavních přístupů.

První dva reprezentují dvě školy teorie mezinárodních vztahů, jež se na úspěch použití „ropné zbraně“ dívají skepticky. Ženevská myšlenková škola, reflektující negativní zku-

šenosti první světové války, svazuje úspěch jakýchkoli ekonomických sankcí s jejich uvalením a s přísným dodržováním ze strany mezinárodního společenství. Pak údajně mohou opravdu zabránit například agresi nebo konfliktu. V současnosti dominantní realistický myšlenkový přístup jejich úspěch zase jednoznačně podmiňuje dalšími (například vojenskými) nástroji. Společný je jim předpoklad, že se jeden racionálně uvažující aktér snaží působit na jiného racionálního aktéra, který pečlivě zvažuje klady a záporny své rezistence vůči tomuto tlaku. Konkrétně v případě „ropné zbraně“ potom oba teoretické směry dospívají k názoru, že její účinné použití je v dnešní době nereálné. Tento postoj „*se tak stává prakticky jedním ze základních myšlenkových předpokladů západních politiků*“ (Licklider, 1988, s. 21).

Třetí a marginálnější přístup, navíc částečně oslabený událostmi první ropné krize, zdůrazňuje unikátnost „ropné zbraně“ a její výsostné postavení v oblasti ekonomických sankcí. Důraz klade na srovnání přínosů a nákladů, s nimiž se pojí dvě zahraničněpolitické alternativy: odmítnutí či přijetí požadavků ropných států. Na jedné straně stojí tedy masivní škody, které by západní průmyslové státy závislé na ropě jejím nedostatkem utrpěly, na druhé straně pak evropské a americké veřejnosti poměrně vzdálený problém Izraele, který byl vždy základním impulzem k hrozbě touto zbraní. Nepoměr mezi relativně nízkými náklady, vyplývajícími ze splnění požadavků ropných států, a potenciálními škodami, způsobenými ropným embargem, by pak měl vyústit alespoň v částečný ústup dotčených států (Licklider, 1988).

Už tyto koncepce ukazují na zásadní názorové rozpory v posuzování efektivnosti použití „ropné zbraně“. Jak bude prokazováno dále v textu, „ropná zbraň“ svůj základní účel neplní. Je sice schopná způsobit dramatické škody, avšak nedokáže změnit rozhodování a následně i zahraniční politiku daného státu. Toto selhání nedokáže však žádný z uvedených přístupů uspokojivě a hlavně komplexně vysvětlit. Skeptická předpověď prvních dvou přístupů se sice vyplnila, nedostatečnou se však ukazuje základní teze o racionálních aktérech a o jejich instrumentální kalkulaci. Například v případě první ropné krize v letech 1973–1974 Spojené státy neustoupily ani tváří v tvář obrovským ekonomickým škodám, a to ani alespoň formálními ústupky v tehdy ještě relativně omezeném tématu Státu Izrael.

Aby zmíněné přístupy byly schopny selhání „ropné zbraně“ dostatečně věrohodně vysvětlit, je proto nutné některé z jejich předpokladů modifikovat. Velmi dobře se s tímto problémem ve své práci *The Failure of the Oil Weapon* (Alhajji, 2004) vypořádává Anas F. Alhajji. Ten předkládá koncepci spotřebitelského nacionalismu/producentického symbolismu (*Consumer Nationalism/Producer Symbolism*), kterou navazuje nejen na práce již zmíněného Licklidera, ale například i na některé z poznatků D. A. Baldwina, který ve své práci *Economic Statecraft* úspěšně rozvinul teorii použití a obecně fungování ekonomického nátlaku, či na novější texty Roberta A. Papa a Jamese M. Lindsayho (Lindsay, 1998).

Alhajjiho koncept zdůvodňuje neschopnost ropného embarga donutit cílový stát ke změně politického chování skutečností, že tento tlak zároveň vyvolává v cíli protikladně působící nacionalismus. Ten poté brání jednotlivým vládám ustoupit požadavkům embargujících zemí. Představitelé těchto zemí si jsou této skutečností vědomi, a tak použití ropného embarga má z jejich strany především symbolickou hodnotu jak vůči domácímu, tak i mezinárodnímu publiku. Tuto skutečnost zdůraznili například už v roce 1984 analytici Mohammed S. Daoudi a Munther S. Dajani, když analyzovali opatrnou saúdskoarabskou účast na embargu v roce 1967: „*Je zřejmé, že se Saúdové účastnili na embargu pouze proto, aby se vyhnuli sporům v arabském světě...*“ (citováno dle Ciorciari, 2005).

Tyto jednotlivé teoretické koncepce v zásadě nabízejí poměrně komplexní a dostačující souhrn nástrojů, jimiž může být celá problematika „ropné zbraně“ zkoumána a analyzována. Jejich relevance je podpořena i velkým množstvím ekonomických, statistických a sociologických studií, které byly výše zmíněnými autory využity.

Geograficky bude daný problém vymezen dvěma skupinami aktérů, na jejichž příkladech lze dostatečně průkazně a v rámci omezeného prostoru i úplně analyzovat. Velmi zjednodušeně jde o arabské producenty a o „západní“ tržní ekonomiky v roli odběratelů.

Z hlediska *dodavatelů* ropy je rozhodující oblast Perského zálivu, tedy Kuvajt, Katar, Bahrajn, Spojené arabské emiráty (SAE), Írán a Irák.¹ Nutné je samozřejmě připočíst i sítějšího hráče – Saúdskou Arábii, která do této společnosti neoddělitelně patří. Mimo tyto primárně zkoumané státy do ropné problematiky zasahují také další na ropu bohaté státy, například Venezuela. Těmi se nicméně bude tato stať zabývat pouze v nejnútnejších případech.

Pojem „Západ“ jako souhrnné označení hlavních zkoumaných *odběratelů* sice disponuje jakýmsi obecně chápaným obsahem, ten však musí být pro účely vědecké práce samozřejmě podrobněji specifikován. Jednoznačně je možné do něj zahrnout Spojené státy, nejasnosti však vznikají s vymezením Evropy. Ta na rozdíl od USA není homogenní, navenek jednotně vystupující celek, navíc do konce studené války nešlo o Evropě jako o jednotce mluvit vůbec. Jediným možným způsobem je proto přistupovat *ad hoc* k jednotlivým případům a rozlišovat konkrétní evropské státy, jejich postoje a jejich vztah k daným problémům. Pro účely této práce bude tedy pojem „Západ“ používán jako souhrnné označení pro tržní ekonomiky euroamerické oblasti.

ROPNÁ ZÁVISLOST, NEBO NÁVYK?

I když přijmeme všechna varování o mizejících zásobách ropy a o jejím stále se zvyšujícím významu, je možné na jejich základě označit stávající světovou ropnou situaci za natolik vážnou, aby bylo možné seriózně mluvit o možné hrozbě „ropné zbraně“? Respektive opravňují nás známé skutečnosti, tedy rozdělení světových zásob ropy, její hospodářská nezbytnost² a faktická existence dvou často vzájemně nepřátelských skupin producentů/odběratelů, k takto alarmujícímu tvrzení?

Samotná nenahraditelnost ropy jako zdroje energie i suroviny pro výrobu celé řady produktů je pro státy „Západu“ nezpochybnitelná, stejně jako jejich neschopnost v krátkém horizontu přejít na alternativní zdroje.

Pro tuto chvíli je možné shrnout jednotlivé evropské státy do jedné velké skupiny – Evropské unie (EU). Země EU na počátku třetího tisíciletí dovážely 19,53 milionu barelů ropy denně. Pro uspokojení spotřeby stačilo pětadvacítce 15,576 milionu barelů, rozdíl spolu s vlastní produkcí ve výši 5,322 milionu barelů šel na vrub exportu (EIA, 2005). Závislost zemí Unie na dovozu této komodity je tedy zjevná, potvrzuje ji i graf č. 1 Závislost pětadvaceti zemí současné EU spolu s Bulharskem, s Rumunskem, s Norskem, se Švýcarskem a s Chorvatskem na dovozu surovin pro výrobu energie (viz s. 29), vycházející ze *Zelené knihy EU – Towards a European strategy for the security of energy supply* (Evropská komise, 2001). Stejný zdroj konstatuje, že cena domácí ropy je oproti dovozu 2–7násobně dražší a při této spotřebě dostupné zdroje vydrží zhruba osm let.

Na celkovém dovozu ropy do EU se Blízký východ podílí 45 %, a to s největším podílem saúdskoarabské suroviny.

Už v roce 2002 musela proto místopředsdkyně Evropské komise a komisařka pro dopravu a energii Loyola de Palacio konstatovat: „*Pokud nebude během následujících 20–30 let podniknuta žádná zásadní akce, naše environmentální politika bude neudržitelná a naše vnější energetická závislost vzroste na 70 %, v případě ropy až na 90 %. Tato situace nás činí zranitelnými obzvláště s ohledem na naši ekonomickou závislost na určitých druzích energie, jako je plyn a ropa, a na určitých exportních zemích; v případě plynu jde o Rusko a v případě ropy o Blízký východ*“ (Evropská komise, 2002, s. 2–3).

Stručný obecný přehled o důležitosti ropy pro USA je možné získat například ze zprávy Institutu pro analýzu globální bezpečnosti (Institute for the Analysis of Global Security – IAGS): „*Naše mobilita je závislá na volném přístupu k energii a většina našich dodávek energie pochází z ropy. Nicméně přestože USA spotřebovávají 25 % světových zá-*

sob, disponují pouze třemi procenty. Vzhledem k tomu jsou světově největším dovozcem ropy a mají nejvyšší spotřebu na jednoho obyvatele. Za dovoz ropy utrácíme přes 100 miliard dolarů ročně a tempo se zvyšuje. V roce 1973 jsme dováželi 35 % naší spotřeby, dnes jde o 56 %. Podle Ministerstva energetiky bude v roce 2020 import dosahovat 65 %, některé studie udávají ještě vyšší čísla.“ (IAGS, 2006.)

Pro účely této stati je nicméně důležitá odpověď na otázku, zda se tato nenahraditelnost vztahuje konkrétně i na ropu z oblasti Perského zálivu. Spojené státy produkují 8,249 milionu barelů ropy denně při spotřebě 20,656 milionu barelů. Dovoz této suroviny dosahuje 13,527 milionu barelů, přičemž 2,298 milionu importují USA ze států Perského zálivu (EIA, 2005; CIA World Factbook, 2005).

Odhad budoucího vývoje spotřeby ropy přehledně zobrazuje také graf č. 2 Očekávaná produkce a spotřeba ropy v USA (viz s. 29), vycházející z podrobné analýzy závislosti USA na blízkovýchodní ropě, publikovaný Washingtonským institutem pro blízkovýchodní politiku (*The Washington Institute for Near East Policy*).

Vážnost situace potvrdil i současný americký prezident George W. Bush ve svém *Projevu ke stavu Unie* v lednu 2006: „*Udržení Ameriky konkurenceschopnou vyžaduje dostupnou energii. A zde máme vážný problém: Amerika je závislá na ropě, která je často importována z nestabilních částí světa... Pokud uplatníme talent a technologii Ameriky, tato země může dramaticky zlepšit své životní prostředí daleko za hranice ekonomiky založené na ropě a může učinit svou závislost na ropě z Blízkého východu minulostí“ (Bush, 2006).*

Pro základní přehled o ověřených světových ropných zásobách, které při dnešní úrovni těžby vydrží asi 50 let, lze dále pracovat s tabulkou Ověřené zásoby ropy u vybraných zemí (viz s. 10), která odhaluje nerovnoměrné rozložení ověřených zásob ropy ve světě. Ještě je možné dodat, že hlavní evropští producenti ropy, tedy zejména státy těžící ze Severního moře, disponují 16,2–17,3 miliardami barelů, k čemuž je nutné připočítat i poměrně zanedbatelné zásoby na pevninském území evropských států.

Dnešní Evropa ani Spojené státy tedy zjevně nedokáží svou spotřebu ropy, na níž je ekonomika jakékoli moderní země závislá, uspokojovat z vlastních zdrojů. Dále je možné konstatovat, že pro oba celky je dovoz naprostou nutností; výsledkem je vztah, který lze označit slovem *dependency* (závislost). V současném ekonomicky provázaném mezinárodním prostředí nicméně tato potřeba sama o sobě nutně nevytváří hrozbu. Vážnost situace narůstá ale v souvislosti s předpokládaným růstem spotřeby. Posledním kamínkem do mozaiky jsou data o rozdělení známých a odhadovaných světových zásob ropy. Vzájemná souvislost všech těchto údajů je potom důvodem, proč se stále více analytiků a komentátorů cítí být oprávněno v anglosaských textech užívat pro současný stav razantnější pojem *addiction* (návyk, zoufalá potřeba), (Mabro, 2002).

PRVNÍ ROPNÁ KRIZE

*„Hail!
You've come at last
Not a minute to late
Hail, long awaited Age
Age of Hate!“*

Andrzej Sapkowski: Tandaradei!

Ropnou krizi první poloviny sedmdesátých let minulého století odstartovala arabsko-izraelská válka. Za jejím naprosto devastujícím účinkem stálo však několik okolností, které zásadním způsobem oslabily stabilitu světového hospodářství a ekonomiky.

V první řadě, ropná politika arabských států obnažila a zdůraznila obrovský nárůst spotřeby ropy v industrializovaných zemích v šedesátých a sedmdesátých letech, doslova závislost „Západu“ na levné energii. Mezi léty 1951–1972 ceny ropy v porovnání s cenami

Ověřené zásoby ropy u vybraných zemí v roce 2005

	Tisíce milionů barelů	Podíl z celkových zásob
Saúdská Arábie	264,2	22,0 %
Írán	137,5	11,5 %
Irák	115,0	9,6 %
Kuvajt	101,5	8,5 %
Spojené arabské emiráty	97,8	8,1 %
Venezuela	79,7	6,6 %
Ruská federace	74,4	6,2 %
Kazachstán	39,6	3,3 %
Libye	39,1	3,3 %
Nigérie	35,9	3,0 %
USA*	29,3	2,4 %
Kanada	16,5	1,4 %
Čína	16,0	1,3 %
Katar	15,2	1,3 %
Mexiko	13,7	1,1 %
Alžírsko	12,2	1,0 %
Brazílie	11,8	1,0 %
Norsko	9,7	0,8 %
Omán	5,6	0,5 %
Sýrie	3,0	0,2 %
Jemen	2,9	0,2 %
Svět celkem	1200,7	100,0 %
Z toho OECD	80,6	6,7 %
OPEC	902,4	75,2 %
Země mimo OPEC	175,4	14,6 %
Země bývalého SSSR	122,9	10,2 %

* Nedávné uvolnění ropných zásob na Aljašce představuje dalších 2–10 miliard barelů.

Pramen: Statistical Review of World Energy 2006, <http://www.bp.com/productlanding.do?categoryId=6842&contentId=7021390>

vyroběného zboží neustále klesaly mimo jiné právě díky dovozu levné suroviny z Blízkého východu. Například Spojené státy se tak ze světového vývozce změnily na jednoznačného dovozce; ještě v roce 1960 sedmiprocentní spotřeba ropy z dovozu rostla ve druhé polovině šedesátých let každoročně o pět procent, zároveň narůstal dovoz ropných produktů. Vlastní produkce USA dosáhla vrcholu v roce 1970³ a poté už jen klesala (Johnson, 1991, s. 646). Podobná situace panovala i v západní Evropě. V roce 1950 tvořila ropa zdroj 14 % jí spotřebovávané energie, v roce 1972 už šlo o 60 % (Licklider, 1988, s. 2).

Zároveň však docházelo i k poklesu produkce, u států OPEC (*Organization of Petroleum Exporting Countries*) šlo mezi léty 1971–1973 o 700 000 barelů denně.⁴ Rostoucí

poptávka se samozřejmě střetávala s klesající nabídkou. Výsledkem byla latentní energetická krize, jejíž první výrazné projevy bylo možné sledovat už na počátku roku 1973.

Daleko vážnější problém se však skrýval jinde. Jádro celosvětové ekonomiky tvořil od konce druhé světové války brettonwoodský systém vázaných měn, v němž stabilizující prvek tvořil pevný dolar. Na konci šedesátých let už však Spojené státy nebyly schopny tento systém udržet. Vysoké náklady na válku ve Vietnamu spolu s financováním rozsáhlého sociálního systému bez dostatečných příjmů státu vedly k vysokým rozpočtovým schodkům. Americké zboží se stávalo stále méně konkurenceschopným na světových trzích a bylo nahrazováno produkty z Japonska, z Německa a z dalších zemí. Hospodářství USA oslabovalo. Čím dál více dolarů bylo vyváženo mimo území USA, vláda se musela potýkat nejen se schodky rozpočtu, ale i s obchodním deficitem. Narůstala nezaměstnanost, ekonomika zažívala období recese a inflace zároveň. Tento nový jev ekonomové nazvali stagflace (Alhajji, 2004; Copaken, 2003; Hobsbawm, 1998; Johnson, 1991).

Oslabení ekonomiky vedlo k neschopnosti USA kontrolovat a jistit světový měnový systém. V roce 1971 musel prezident Richard Nixon zrušit volnou směnitelnost dolaru za zlato, čímž dolar razantně devalvoval. O dva roky později došlo k oficiálnímu ukončení fungování brettonwoodského systému a k přechodu na volně směnitelné měny.

Historik Paul Johnson celou situaci chmurně okomentoval: „*Krátce a stručně, na podzim 1973 se ležení podírající světovou ekonomiku rozpadlo. K tomu, aby došlo ke katastrofě, by býval stačil jediný náhlý ořes. Jenže to, co přišlo, zdaleka nebyl pouhý jeden ořes, spíš zemětřesení*“ (Johnson, 1991, s. 646).

Mezinárodní prostředí tedy k použití „ropné zbraně“ přímo vybízelo. Oslabení světové ekonomiky, narůstající závislost „Západu“ na levné ropě, emancipace a sjednocování producentů ropy prostřednictvím dvou organizací (OPEC a OAPEC /*Organization of Arab Petroleum Exporting Countries*/), zvyšující se povědomí exportních států o důležitosti jejich ropných zásob a stále silnější kontrola těchto států nad cenou ropy, včetně hrozeb znárodnění zařízení. Jomkipurská válka v této vysoce napjaté situaci zapůsobila jako katalyzátor.

Obecný postoj arabského tábora v této době velmi dobře dokumentoval rozhovor iránského šáha pro *The New York Times* počátkem roku 1973: „*Samozřejmě [že cena ropy – poznámka autora] bude stoupat. Určitě! Vy [západní státy – poznámka autora] zvyšujete cenu pšenice, kterou nám prodáváte, o 300 % a podobně i u cukru a u cementu... Kupujete surovou ropu a prodáváte nám ji zpět jako petrochemické výrobky za cenu stonásobně vyšší... je jen správné, abyste odedť platili za ropu víc. Řekněme desetkrát tolik*“ (citováno dle *Pollution Probe*, 2005, s. 31).

A v rozbořené a emocionálně vypjaté atmosféře válečného konfliktu na sebe snaha o hru ropnou kartou nenechala dlouho čekat. Už 23. 8. 1973 na přísně utajované schůzce zvažovali egyptský prezident Anvar Sadat a saúskoarabský král Fajsal použití „ropné zbraně“ v případě možného budoucího útoku. Po řadě jednání, které OPEC a OAPEC vedly již před samotným zahájením bojů, 16. října šest arabských zemí OAPEC (Saúdská Arábie, Írán, Irák, SAE, Kuvajt a Katar), k nimž se vzápětí přidala Sýrie, Bahrajn a Egypt, zvýšilo cenu ropy o 70 % a následně začalo omezovat i její vývoz. Po Nixonově rozhodnutí o pomoci Izraeli Libye a Saúdská Arábie zavedly vůči Spojeným státům totální embargo. O dalších 128 % zvýšily producentské státy cenu 23. 12. 1973, čímž došlo k celkovému nárůstu cen na čtyřnásobek (Copaken, 2003, s. 6).⁵ Pro západní země to znamenalo razantní nástup stagflace; z 5,2 % ekonomického růstu při průměrném cenovém zvýšení o 4,1 % svět náhle čelil v letech 1974–1975 nulovému, nebo zápornému růstu při průměrné 10–12% inflaci (Johnson, 1991, s. 650). Dopad na rozvojové země byl ještě daleko tíživější. „*Rozhodnutí z Teheránu také způsobilo rozvojovým zemím takové výdaje, že více než vymazalo všechny zahraniční rozvojové programy poskytované jim průmyslovými demokratiemi, a znovu je dostalo do zoufalé situace, kterou měla zahraniční pomoc odstranit*“ (Kissinger, 2004, s. 802).

Došlo k celkovému otřesu světové ekonomiky: „*Byl to zdaleka nejzřetelnější hospodářský jev od roku 1945 a působil jako silná brzda na hlavní energeticky náročná průmyslová odvětví, na nichž trvale závisel zdárný vývoj americké, západoevropské a japonské ekonomiky*“ (Johnson, 1991, s. 650). Přesun kapitálu náhle změnil směr, dolary tekly směrem ke státům produkujícím ropu. Ty z dramatického zvýšení cen získaly zhruba 80 miliard dolarů ročně, jen Saúdská Arábie a Kuvajt získaly ročně 37 miliard dolarů, a to i přes současné snížení produkce o třicet procent.

Producentní státy díky nárůstu svého vlivu i bohatství zrychlovaly proces postupného získávání kontroly nad ropnými zařízeními na svém území. Například Saúdská Arábie v této době odstartovala proces přebírání společnosti Aramco, který byl plně dokončen v osmdesátých letech (*blíže k zestátnování ropného průmyslu například Baňouch – Fedorko /eds./, 2001*).

„Západ“ netrpěl však pouze vysokými cenami, spolu s omezováním dodávek nastal také fyzický nedostatek ropy a jejích derivátů. Běžné byly v těchto měsících fronty na benzin, docházelo ke zkracování délky pracovního týdne, k určování dnů, v nichž je možné tankovat, nebo k omezování fungování škol a úřadů kvůli šetření topným olejem. Denní spotřeba poklesla od listopadu 1973 do února 1974 o 6,1 %. Nezaměstnanost ve Spojených státech dosáhla dvojnásobku předešlého stavu a hrubý národní produkt (HNP) poklesl o 6 % (Luft, 2003).

Ropná krize samozřejmě zasáhla podobně ničivou silou i evropské státy. Nizozemsko muselo čelit úplnému embargu, neboť pokračovalo ve svých dodávkách zbraní Izraeli a propůjčilo svá letiště Spojeným státům, které je použily ke stejnému účelu, podobně jako Portugalsko kvůli letišťům na Azorských ostrovech. Nizozemsko bylo navíc jedinou evropskou zemí, která označila Sýrii a Egypt za agresory v Jomkippurské válce. Velká Británie a Francie jakoukoli pomoc Izraeli odmítly, a proto se jich embargo nedotklo. Zbylé státy, které se nebyly schopny během války dohodnout na jednoznačném postoji, zasáhlo embargo jen částečně. Přestože země Evropského společenství (ES) byly až na Nizozemsko nakonec díky proarabskému prohlášení z 6. 11. 1973 z embarga vyjmuty, nedokázaly čelit devastujícímu účinku vysokých cen ropy a otřásající se světové ekonomiky. V Německu musel být na tři týdny zakázán provoz osobních automobilů, Velká Británie zavedla třídní pracovní týden a horníci museli pracovat přesčas bez mzdové kompenzace. Také dlouhodobé dopady se projeví s ničivou silou, například ve Francii krize ukončila nepřetržitý třicetiletý růst hospodářství a odstartovala éru trvale vysoké nezaměstnanosti.

Ničivý ekonomický dopad jomkippurských sankcí

Za ničivým dopadem sankcí v první polovině sedmdesátých let minulého století stálo několik okolností, které lze při určitém zobecnění považovat za základní nutné prvky použití „ropné zbraně“ vůbec. Celkový nedostatek ropy a snížení jejího množství na trhu, panika a nejednotnost spotřebitelů a samozřejmě též účast hlavních producentů, včetně Saúdské Arábie na embargu; všechny tyto níže rozebrané faktory jsou pro úspěšnou hru ropnou kartou zásadní.

V prvé řadě je samozřejmě nutné se zmínit o dlouhodobě neřešeném nedostatku ropy, který byl už před krizí samotnou velmi citelný. Napjatá energetická situace byla problémem, byť omezeného významu, už několik měsíců před událostmi svátku Jom Kippur.

Kromě samotného embarga ropné státy také poprvé tvrdě a plošně zavedly souběžně snižování produkce až do výše 25 % celkového objemu exportu, respektive 30 % u Saúdské Arábie a u Kuvajtu. Tím byla znemožněna minulá praxe, kdy byla ropa prostřednictvím transportních firem redistribuována do embargoovaných oblastí, čímž se účinek rozptýlil a prakticky vytratil.⁶ Dokonce právě tehdejší snahy těchto společností o přerozdělení ropy ve prospěch embargoovaných zemí tak, jak to fungovalo při dřívějších pokusech o embargo, vedly díky omezování celkového množství ropy na trhu k dalším zmatkům a zpož-

děním. Situaci ztěžovalo i obstrukční chování některých evropských zemí. Například Itálie a Španělsko snížily vývoz ropných produktů, Nizozemsko zastavilo dodávky do USA, Belgie požadovala na ropné produkty vystavení exportních licencí. Negativní vliv mělo i uzavření Suezského průplavu Egyptem (*Copaken, 2003, s. 5–8*).

Celou situaci navíc zásadně ovlivnila panika spotřebitelů. Ropné zásoby v USA a v jednotlivých evropských státech byly dostatečné pro překonání, nebo alespoň významné zmírnění dopadu embarga. Hromadění zásob, ropné spekulace a další matoucí pohyby ropy na trzích ale nevyhnutelně akcelerovaly celý problém. Špatnou situaci jen zhoršovala související vysoká inflace v západních zemích.

Většina států s volnou těžební kapacitou byla členy OAPEC, typicky například Saúdská Arábie. Mezi zbylými státy nebyl nikdo, kdo by byl schopen a ochoten zaplnit vzniklou mezeru na trhu, během embarga se produkce zbytku světa nezvedla. Neopakovala se tedy situace z roku 1967, kdy Írán a Venezuela kompenzovaly omezení dodávek.

V této době se také přesouvá kontrola nad ropnými zásobami. Znárodňování ropných zařízení nebo jejich přebírání dohodou vedlo k posunu v držení ropných zdrojů od západních společností k ropným státům. Pokud tedy v roce 1970 Saúdská Arábie vlastnila 0,9 % ropné produkce na svém území, tak o čtyři roky později to bylo již 58,5 %. U Kuvajtu byl posun z 1,2 % na 55,1 %, u Alžírka ze 14,6 % na 76,9 %, u Kataru a u SAE z nuly na 60 %, respektive na 49,5 % (*Alhajji, 2004*).

Na embargu se jednoznačným způsobem podepsala i účast Saúdské Arábie. Dominantní zásoby ropy, rezervní kapacity ke zvýšení těžby, hegemonie na Arabském poloostrově, pozice duchovního vůdce díky ochraně svatých poutních míst; všechny tyto faktory vysloužily monarchii vedoucí pozici mezi arabskými producenty. Ropná krize v letech 1973–1974 znovu dokázala, že bez účasti této země je každé použití „ropné zbraně“ téměř automaticky odsouzeno k neúspěchu. Tak, jako tomu bylo během suezské krize, nebo po uvalení embarga v rámci Šestidenní války. V prvním případě Saúdové vývoz do embargoovaných zemí snížili, avšak celkový vývoz zůstal nezměněn, ve druhém případě dokonce o 9 % vzrostl.

Posledním, nicméně také podstatným problémem byla neschopnost odběratelských států jednotně přistupovat k celé krizi. Evropské státy vnímaly USA a jejich zahraniční a obchodní politiku jako jeden z hlavních problémů celé situace, USA zase nebyly ochotny žádným způsobem se ujmout managementu rostoucí krize. Evropa, která byla na blízko-východní ropě závislá v podstatně větší míře než USA, byla také ochotnější k jednání kvůli znovuoživení dodávek. Spojené státy naopak více věřily ve svou schopnost odolat tlaku arabských států a nebyly ochotné ustupovat v této ekonomické válce.

Omezený vliv „ropné zbraně“ na rozhodování odběratelů

Považovat zničující dopad embarga a omezení exportu za úspěšně použitou „ropnou zbraň“ rozhodně nelze. Hospodářská krize iniciovaná a tažená ropnými sankcemi bez nejmenších pochyb naprosto zásadním způsobem poškodila ekonomiku USA i evropských zemí. Nicméně, byl splněn prvotní cíl, tedy odrazení těchto států od pomoci Izraeli?

Postoj Spojených států k židovskému státu se během ropné krize žádným zásadním způsobem nezměnil. Přes vysoké škody USA pokračovaly ve finanční i materiální podpoře Izraele, která se díky jeho vysokým nákladům na válku stala pro další léta naprostou nutností (*Licklider, 1988*). Neměnný proizraelský postoj Spojených států stručně okomentoval historik Eric Hobsbawm: „Americký ministr zahraničí Henry Kissinger dokonce vyhlásil první jadernou hrozbu od kubánské krize, akce charakteristická ve své brutální neupřímnosti pro tohoto schopného a cynického hráče“ (*Hobsbawm, 1998, s. 253*). Kissinger takto radikálně reagoval na sovětské náznaky o možném zasáhnutí do konfliktu ve chvílích, kdy izraelská vojska začínala životně ohrožovat absolutní přežití jeho arabských spojenců.

Americká administrativa nebyla svolná slevit ze svých záruk Izraeli ani nijak snížit jeho bezpečnost omezením své finanční, materiální a diplomatické podpory. Byla ale ochot-

na věnovat větší pozornost blízkovýchodním událostem ve snaze vyhnout se dalším podobným konfliktům, které by mohly vést k problémům s ropou nebo se Sovětským svazem. Potvrzením může být velmi intenzivní přístup Henryho Kissingera k poválečným jednáním; kyvadlová diplomacie, kterou tvrdě a rozhodně prováděl, vyústila ve vůbec první jednání zástupců Izraele, Egypta, Sýrie a Jordánska u jednoho stolu (*Čejka, 2005, s. 147*).

Odlišně se k celé situaci postavily evropské země. Ty už během konfliktu poměrně rozhodně odmítaly jakoukoli možnost pomoci Izraeli. Letadla přepravující dodávky vojenského materiálu, pro židovský stát životně důležitého, nebyl na svých letištích ochoten přijmout žádný jiný stát mimo Nizozemsko a Portugalsko. Dokonce i Velká Británie, tradiční spojenec USA a ještě nedávno i Izraele, nebyla s novým premiérem Tedem Heathem ochotna pomoci. Ostrovní království pouze vyhlásilo embargo na dovoz zbraní do oblasti, což v okamžiku, kdy arabské státy dostávaly masivní dodávky ze Sovětského svazu, muselo působit a také působilo značně jednostranně. Abba Eban, ministr zahraničí Izraele, označil toto rozhodnutí za „*panický útek před arabskou hrozbou snížení ropných dodávek*“ (*citováno dle Spyer, 2004*). Proti politice vlády se také ohradil bývalý premiér Harold Wilson, který žádal ukončení zbraňového embarga a upozornil na to, že zatímco britská vláda žádným způsobem nereagovala na arabskou agresi, podpořila tři rezoluce omezující vojenské akce Izraele. I on se dotkl problému ropy: „*Nikdo nedokáže odhadnout, co se v této otázce stane, jaký bude vliv na ceny a na inflaci v této zemi... ale my se nesmíme nechat vydírat. Musíme se rozhodnout, co je správné pro národ... charakteristická pro Danegeld [výpalné – poznámka autora] je nenasytnost. Přijdou znovu. Touží po appeasementu*“ (*citováno dle Spyer, 2004*). Heath tato obvinění odmítl.

Není ale pochyb o tom, že v uvažování evropských států měla ropa důležitý vliv; vždyť zatímco USA v té době dovážely z blízkovýchodního regionu 12 % celkového importu, státy západní Evropy plných 85 % (*Spyer, 2004*).

Evropské státy se zjevně snažily vyhnout jakémukoli zapojení do konfliktu, a proto nebyly schopné zaujmout jednotné stanovisko ani na úrovni Evropského společenství. K první reakci došlo až 6. 11. 1973 vydáním *16. společného stanoviska ministrů zahraničních věcí Evropského společenství*. To zdůrazňovalo nutnost návratu všech bojujících stran do pozic z 22. října tak, jak to určovaly rezoluce číslo 339 a 340 Rady bezpečnosti OSN. Tím měly vzniknout podmínky pro vyjednávání s cílem uplatnit rezoluce číslo 242 a 338 Rady bezpečnosti OSN. V zásadě měl tedy Izrael bezprostředně opustit některá čerstvě dobytá území a vrátit se do předválečných pozic, ve druhém sledu pak na základě rezoluce číslo 242 jednat i o opuštění území získaných Šestidenní válkou. Tento bod byl zdůrazněn též v dalších částech této rezoluce. Na celý mírový proces a na zajištění bezpečnosti Izraele v těchto hranicích měly dohlížet mezinárodní jednotky (*blíže k této problematice například Čejka, 2005*).

Na memorandum odpověděl tři dny po jeho vydání rozhořčeným tónem Abba Eban, ministr zahraničí Izraele: „*Není žádným tajemstvím, že prohlášení je snahou uspokojit arabské vlády, a tak odvrátit hrozby omezení ropných exportů. Základním motivem je zde ropa pro Evropu, nikoli mír pro Blízký východ... Devět vlád mluví o mezinárodních garancích, ale Izrael si je vědom toho, že evropské vlády nebyly schopné zabránit nebezpečnému útoku na izraelskou bezpečnost v roce 1967 a 1973... Část těchto vlád odmítla logistickou spolupráci se Spojenými státy, která měla zabránit kolapsu rovnováhy sil. Tato politika, stejně jako to, že jednotky Spojených národů pasivně stály celou dobu, co byl Izrael v ohrožení, přesvědčily Izraelce, že »mezinárodní garance« jsou často spíše fráze než realita*“ (*Izraelské ministerstvo zahraničí, 1973*). Tato hněvivá slova je nicméně třeba zasadit do souvislostí s tehdejšími událostmi. Izrael právě přežil jedno z největších ohrožení své existence a evropské státy, které mu během bojů nebyly ochotny žádným způsobem pomoci, žádaly odevzdání všech územních zisků z této i minulé války, přičemž řadu z nich Izrael považoval za zásadní pro zajištění své budoucí bezpečnosti.

Určité omezené kroky evropské státy podnikaly i nadále. V listopadu 1973 svolala Velká Británie spolu s Francií jednání s představiteli arabských států, na což podrážděně reagovaly Spojené státy. O měsíc později se v Kodani konala konference představitelů Evropského společenství, jejímž cílem bylo vyjednat společnou pozici členských států k celé situaci. Konference však selhala na rozporech mezi Velkou Británií a Francií na straně jedné a státy Beneluxu na straně druhé.

Tvrzení, že evropské státy jednoduše podlehly ropnému nátlaku, je ale přehnané. Ano, na rozdíl od předchozích izraelsko-arabských konfliktů tvořila v roce 1973 Evropa téměř jednotnou frontu, netečnou k židovskému státu, a to i v průběhu velmi vážných bojů. Tento postoj vycházel však z okolností před válkou, stabilní mírně proarabský evropský postoj se totiž během války příliš nezměnil.

Odborníci se proto poměrně jednoznačně shodují na tom, že použití „ropné zbraně“ žádným zásadním způsobem nezměnilo postoje a zahraniční politiku evropských států. Například profesor Roy Licklider shrnuje postoje západních zemí takto: „*Během embarga samotného nebylo možné vysledovat téměř žádné změny v zahraniční politice těchto zemí ohledně izraelsko-palestinského konfliktu. Prohlášení z 6. listopadu reprezentovalo pouze malý politický posun... Žádná země vůbec nezvažovala ukončení obchodu se Státem Izrael nebo jakékoliv opatření, které by materiálně zasáhlo do blízkovýchodní situace... ani tyto čtyři vlády [Velká Británie, Nizozemsko, Japonsko a Kanada – poznámka autora] nevyvíjely žádný neobvyklý tlak na změnu izraelské politiky*“ (Licklider, 1988, s. 287–288).

V podobném duchu se vyjádřil i doktor Anas F. Alhajji: „*Někteří odborníci argumentují, že embargo v roce 1973 donutilo řadu států ke změně jejich chování. Říkají, že donutilo Evropu a Japonsko chovat se způsobem, který vedl ke komplikujícím diplomatickým výsledkům pro Izrael. Pozorná analýza důkazů vede k závěru, že tyto soudy jsou krátkozraké. Například všechna oficiální prohlášení Velké Británie, Francie, Nizozemska, Španělska a Japonska, která vyzněla proarabsky, byla výsledkem jejich tehdejší dlouhodobé politiky*“ (Alhajji, 2004).

Výsledky a efektivnost jomkippurské hry ropnou kartou

Jakým způsobem může být tedy ropné embargo z let 1973–1974 hodnoceno? Jeho účinnost v ekonomickém smyslu slova byla potvrzena. Arabské státy způsobily „Západu“ škody, které naprosto neodpovídaly jejich ekonomickému a vojenskému potenciálu. Nicméně základní politický cíl – vynutit si změnu zahraniční politiky západních zemí – splněn nebyl.

Přesto je možné hovořit i o určitých dílčích politických přínosech pro tyto státy. Otázka izraelsko-palestinského konfliktu získala důležitost a pozornost jakékoli vlády v Evropě či v USA. Samotné arabské státy dokončily proces své emancipace, ropná karta jim umožnila hrát plnoprávnou roli na mezinárodní scéně. Také pozice a funkce organizace OPEC byla potvrzena; kartel se stal respektovanou institucí, zasahující do ceny ropy, určující vývozní kvóty a do značné míry ovlivňující světový ropný trh.

Pro tradiční tzv. směrné ceny ropy (*posted price*) znamenalo embargo labutí píseň. Proces započatý v předcházejícím desetiletí byl událostmi ropné krize urychlen a dovršen. Směrné ceny ropy, určované do značné míry ropnými společnostmi se sídlem na „Západě“, nahradila tvorba cen ropnými státy prostřednictvím kartelu OPEC. Zásadní vliv na tento proces mělo hromadné znárodnování ropného bohatství mezi léty 1970–1973. „*Od roku 1975 se pozice nadnárodních ropných společností změnila natolik, že se staly pouhými příjemci rozhodnutí OPEC*“ (Baňouch – Fedorko /eds./, 2001, s. 195).

Došlo rovněž k posílení vyjednávací pozice arabských států i OPEC. Až přehnaným způsobem to vyjádřili analytici Cato Institute: „*Jistě, jediný důvod, proč věnujeme pozornost arabským politickým snahám, je fakt, že mají ropu. Pokud by ji neměly, měly by globální politický vliv a vojenskou kapacitu, řekněme, Ugandy*“ (Taylor – VanDoren, 2001).

Všechny tyto změny byly výsledkem přirozeného vývoje a bezpochyby by se udály dříve či později s více nebo méně intenzivním dopadem na ropný trh. Spouštěcím mechanismem, který tento vývoj urychlil, byla však snaha arabských států použít „ropnou zbraň“ jako prostředek pro ovlivnění zahraniční politiky USA a Evropy. Bezprostředním cílem embarga bylo převážit síly arabského světa v probíhajícím konfliktu v neprospěch Izraele. Z tohoto hlediska byla účinnost embarga pochybná. „Ropná zbraň“ nedokázala žádným zásadním způsobem změnit postoj Spojených států. Určitý těžko kvantifikovatelný úspěch zaznamenaly arabské státy u evropských států, pro něž byla možnost omezení dodávek poměrně vážnou hrozbou a mohla přispět k jejich stabilně rezervovanému postoji k možné pomoci Izraeli. Ale ani omezenější cíl, tedy prostřednictvím embarga donutit Evropu působit na USA ve prospěch zájmů arabských států, nebyl plně dosažen.

Výsledný efekt použití „ropné zbraně“ je proto možné označit za naprosto nedostatečný vzhledem k ideálnímu, nicméně unikátním okolnostem jeho použití, z nichž většina byla již zmíněna výše. Embargo totiž přišlo ve velmi vhodný čas, alespoň z hlediska jeho iniciátorů. Ekonomiky „Západu“ se v posledních dvou desetiletích staly na černém zlatu naprosto závislé, těsně před Jomkippurskou válkou už bylo možné energetickou situaci „Západu“ označit za plíživou krizi. Světové hospodářství bylo oslabeno pádem brettonwoodského systému. Moderní průmyslové ekonomiky také nebyly na celou krizi žádným způsobem připraveny.⁷ Diverzifikace zdrojů byla naprosto minimální, ropné zásoby pro případ náhlého výpadku dodávek byly omezené. Poměrně tvrdě regulovaný americký ropný trh nedokázal pružně reagovat, tuto situaci zhoršily i další omezující kroky vlády (*Taylor – VanDoren, 2002*). Především dlouhodobě nízká cena komodity nedávala žádný podnět k hledání dalších zdrojů ropy, výzkum a hledání nových nalezišť nebyly ekonomicky výhodné. Levná ropa také sváděla k zbytečnému plýtvání, typicky se lze zmínit o autech s vysokou spotřebou nebo o rozsáhlém topení ropnými produkty. Proces nacionalizace ložisek sebral výhradně ekonomicky uvažujícím ropným společnostem kontrolu nad dodávkami a svěřil ji do rukou jednotlivým státům, které se rozhodly nepoužívat ji pouze jako prostředek zisku, ale též jako prostředek politického nátlaku. Studená válka poskytla arabským státům pocit určité fyzické nezranitelnosti, Sovětský svaz byl jejich spojencem a alespoň zpočátku neměl žádný důvod ke znepokojení nad problémy západních ekonomik.

Hospodářské, sociální a politické faktory hrály tedy použití „ropné zbraně“ do rukou způsobem, jaký byl a v dohledné době bude unikátní. Ale i přes monumentální hospodářský dopad celé akce nebylo původního politického cíle dosaženo; oč méně podpořila Izrael Evropa, o to více se mohl židovský stát opřít o amerického spojence.

Cena za ekonomickou válku – dopady krize na producenty

Nejenže použití embarga nevedlo k žádoucímu dopadu na zahraničněpolitické chování odběratelských států, ale přineslo s sebou také negativa pro producenty států. Obrovské zvýšení cen ropy na počátku roku 1974 začalo postupně znepokojovat i je samotné; obávaly se, že nekontrolovatelně rostoucí ceny zásadně poškodí ekonomiky západních států, posílí komunistický blok⁸ a podpoří masivní investice do alternativních technologií. V neposlední řadě panovala také obava z možné vojenské či ekonomické odvety dotčených států. Příklad Iráku, který vysoké ceny ropy zúročil navýšením své produkce o 30 000 barelů denně, upozorňoval navíc na možnost, že se jednota zemí uplatňujících „ropnou zbraň“ bude postupně třepit, jak jednotlivé státy začne vysoká cena lákat k porušení embarga.

Důkazem oprávněnosti těchto obav může být bližší pohled na to, jakým způsobem se změnil podíl arabských států na světovém trhu s ropou mezi léty 1973 a 1980. Během této doby vyskočila produkce zemí mimo OPEC ze zhruba 25 na 35 milionů barelů denně, zatímco produkce členských států OPEC pouze z 27 milionů asi na 31 milionů. „*Kartel ztratil tedy znatelnou část světového trhu*“ (*Alhajji, 2004*). A přestože díky množství ropných zásob, které kontroluje, dokázal svou ztracenou pozici v průběhu let získat zpátky,

potenciální zisk ztracený během těchto let působí jako varování dodnes (viz graf Podíl OPEC na celkové těžbě ropy na světě na s. 30).

Tento trend měl několik příčin. V prvé řadě si státy „Západu“ uvědomily nutnost diverzifikovat své zdroje a snažily se nahradit alespoň část blízkovýchodního importu ropou ze Severního moře v případě Evropy, nebo ropou z Jižní Ameriky a z Aljašky v případě Spojených států. Dalším pro arabské státy negativním trendem byla celosvětová tendence ke snižování závislosti na energii jako takové a na energii z ropy obzvláště. Projevovalo se to například obecnou preferencí automobilů s menší spotřebou. Znatelné snahy o energetickou efektivnost se objevily i v průmyslu.

Všechny tyto okolnosti postupně erodovaly ochotu exportních zemí udržovat embargo v chodu. Nakonec tedy došlo k jeho opuštění, aniž by byly požadavky arabských států splněny.

Selhání „ropné zbraně“?

V souvislosti s analýzou celého problému ropné krize se však objevují ještě dvě důležité otázky: Proč nebyly embargoované státy ochotné ustoupit před požadavky arabských států? Jakým způsobem ovlivnila ropná krize chování „Západu“ do budoucna?

Odpověď na první otázku nabízejí už teoretické koncepty rozvedené v úvodu této práce. Jak realistická škola, tak i Alhajjiho koncept pracují s analýzou moci. V námi zkoumaném případě jde totiž vlastně o její uplatnění prostřednictvím vykonávání vlivu s cílem změnit chování protivníka; zde ekonomickým nátlakem.

Samotná moc (*power*) je analyticky poměrně obtížně „uchopitelný“ pojem, složitě měřitelný a s proměnlivým složením jednotlivých prvků; vojenskou silou počínaje a technologickou vyspělostí konče. S tím souvisí i její relativní, nikoliv absolutní charakter. Potenciál moci závisí totiž hlavně na vzájemném porovnání subjektů, mezi nimiž probíhá interakce. Moc tak není absolutní hodnotou daného státu, je produktem vzájemných vztahů za určitých podmínek v určitém čase. Na základě teoretických děl akademiků H. D. Laswella a A. Kaplana, R. A. Dahla či D. A. Baldwina tak profesor R. Licklider shrnuje čtyři nejdůležitější analytické komponenty moci: doménu (hráči a cíle), povahu (druh použitého chování), dosah sankcí a váhu moci ve vzájemném vztahu, tedy pravděpodobnost, že cíl změní své chování podle vůle hráče (*Licklider, 1988, s. 4*).

Poměrně unikátní situace při použití „ropné zbraně“ vyžaduje však bližší pohled na některé aspekty vykonávání vlivu, které tyto čtyři dimenze pomíjí. Podrobnější rozbor je nutný zejména v oblasti cílů; zatímco většina teoretických konceptů je zaměřena spíše na hráče, tedy na subjekty uvalující sankce, pro pochopení selhání „ropné zbraně“ je třeba věnovat pozornost hlavně sankcionovaným státům.

Demonstrovat tento problém je možné na případu první ropné krize. I když racionální zvážení škod, které ropné embargo americké ekonomice působilo, by mělo Washington vést alespoň k důkladnému zvážení možných ústupků arabským státům, k ničemu takovému nedošlo. A to nejen na úrovni politických elit, veřejnost vyjadřovala stejně rozhodný postoj. Odolání arabskému „vydírání“ se pro americkou veřejnost stalo otázkou prestiže a národní hrdosti. Tradiční zahraničněpolitický princip ochrany Izraele dostal ropným embargem nový impulz. „*Jak bylo zmíněno dříve, cenové kontroly vedly k nedostatku a k frontám na pohonné hmoty. Každý Američan byl nějakým způsobem ovlivněn. Před rokem 1973 mnozí Američané neviděli bezpečnost Izraele jako národní prioritu. Arabský pokus zlomit Spojené státy pomocí »ropné zbraně«... zvýšil podporu americké veřejnosti Izraeli. »Ropná zbraň« nejenže nefungovala, ale zasáhla své majitele. Nedostatkem benzínu trpící americká veřejnost dala své vládě bíanco šek na podporu Izraele.*“ (*Alhajji, 2004.*)

Svůj podíl na tomto postoji měl i náhle posílený nacionalismus Američanů. Ti nebyli ochotni měnit své postoje podle přání „arabáčů“, „žokejů na velbloudech“ a „ručníkových hlav“. „*Nacionalismus evidentně nebyl vlastní jen mnoha obyčejným Američanům, ale také řadě redaktorů a editorů, objevoval se ve vysílání rádií a v hollywoodských filmech...*

»ropná zbraň« změnila důležité téma arabsko-izraelského sporu v otázku nezávislosti a národní integrity USA, což vytvářelo intenzivní patriotismus a vnitřní jednotu.“ (Alhajji, 2004.) V tomto prostředí si proto Nixonova administrativa, bojující navíc s aférou Watergate, nemohla dovolit ustoupit.

Tento typ chování dobře vysvětluje právě Alhajjiho koncepcí spotřebitelského nacionalismu/producentického symbolismu. Podle ní není prakticky žádná vláda ochotná výrazným způsobem změnit svou zahraniční politiku na základě pouze ekonomického tlaku ze strany jiného státu. Tuto skutečnost rozpracoval ve své knize už Licklider a dokládá ji na studii dvojice analytiků Hufbaera a Shotta, kteří zkoumali seznam 106 případů ekonomického nátlaku v rozmezí let 1914–1984 (Licklider, 1988, s. 22). Ke stejnému závěru dospívá ve své velmi známé práci *Political Dynamics of Economic Sanction* i dvojice vědců M. S. Daoudi a M. S. Dajani.

Zhodnotit, jakým způsobem ovlivnilo použití „ropané zbraně“ chování západních států do budoucna, je velmi těžký, takřka nemožný úkol. Jakékoli věrohodné tvrzení by muselo vycházet ze znalosti, nebo alespoň z velmi pečlivé modelace toho, jak by se dotčené státy chovaly v tom případě, pokud by žádná „ropaná zbraň“ použita nebyla. Přesto lze uvést některé skutečnosti, které alespoň naznačí odpověď na tuto otázku.

Státy „Západu“ si uvědomily svou závislost na blízkovýchodní ropě a začaly ji řešit dvěma způsoby: snahou o odstranění závislosti samotné, tedy diverzifikací zdrojů, hledáním nových nalezišť, podporou alternativní energie, jakož i budováním strategických ropných zásob. Nový přístup k energetické politice formuloval americký prezident Jimmy Carter: „... ten v únoru 1977, sedíce v pleteném svetru před plápolajícím krbem, pronesl řeč do celonárodní televize, v níž oznámil budoucí omezení závislosti na zahraniční ropě.“ (Luft, 2003.)⁹

Zároveň s tím se Spojené státy a Evropa snažily vylepšit své vztahy s některými arabskými producentními státy prostřednictvím investic, diplomatické, technické nebo i vojenské podpory. V lednu 1974 uzavřela Francie smlouvy o technické a průmyslové pomoci s Íránem, s Libyí a se Saúdskou Arábií, o měsíc později ji s podobnou iniciativou následovala Itálie s Libyí a se Saúdskou Arábií. Německo začalo v Íránu budovat petrochemický komplex a Velká Británie s touto zemí odstartovala živý výměnný obchod s průmyslovým zbožím (Copakén, 2003).

Arabsko-izraelské spory se staly jednou z hlavních zahraničněpolitických priorit všech západních vlád s cílem nedopustit opakování situace z první poloviny sedmdesátých let minulého století.

Objevily se snahy o určitou kooperaci odběratelských států, například na washingtonském ropném summitu v únoru 1974, nebo prostřednictvím vytvoření Mezinárodní energetické agentury (*International Energy Agency – IEA*). Její zakladatelská smlouva umožňovala v případě mimořádné krize alokovat ropu mezi spotřebitelské země a zabývala se také budoucím snižováním závislosti svých členů na kartelu OPEC (Alhajji, 2004).

Nejdůležitější změnou byl tedy posun v myšlení „Západu“. Doba levné, snadno dostupné ropy byla pryč a před Evropou a Spojenými státy se objevil nový problém, jehož řešení nebylo nalezeno dodnes.

LOGIKA FUNGOVÁNÍ „ROPNÉ ZBRANĚ“

„Celý sled událostí... byl veskrze prostý a přímý.“
„Toliko nám, kteří jsme na počátku nemohli znát pohyby těchto činů
a byli odkázáni na získávání důležitých faktických poznatků,
se všechno zdálo krajně spletité.“

Sherlock Holmes (A. C. Doyle: *Pes baskervillský*)

Světová ekonomika je závislá na ropě. Transport, výroba energie, chemický průmysl; to jsou jen některé sektory hospodářství, které bez ropy v současné době nemohou fungovat.

A není žádný způsob, jak tuto závislost v dohledné době změnit. Politické elity i běžní občané ji tak samozřejmě vnímají jako potenciální hrozbu. V souvislosti s nestabilní situací v Iráku nebo díky neskrývaným výhrůžkám představitelů Íránu se proto znovu začíná diskutovat o jednom z aspektů energetické bezpečnosti, tedy o mocné „ropné zbraně“ v rukou lídrů hrstky blízkovýchodních států. Je „Západ“ vydán na milost a nemilost ropným šejkům? A bude muset stále častěji ustupovat hrozbě nedostatku ropy?

Odpověď na tyto otázky se skrývá v analýze a zhodnocení dosud proběhlých pokusů o použití „ropné zbraně“, z nichž nejznámější a nejrepresentativnější byl popsán na předchozích stránkách. Právě na nich je totiž možné vysledovat obecné zákonitosti, jimiž se fungování „ropné zbraně“ řídí a z nich je možné vyabstrahovat základní faktory, které její použití umožňují, nebo naopak jejímu použití brání.

Faktory na straně producentů

V současné chvíli je tedy možné představit základní komponenty, z nichž se „ropná zbraň“ skládá a jejichž kvalita ovlivňuje sílu dopadu celého fenoménu na všechny dotčené strany.

V první řadě, efektivní použití „ropné zbraně“ musí mít charakter hromadné a koordinované akce. Úspěch států, které tímto způsobem sází vše na jedinou kartu, totiž přímo souvisí s jejich schopností citelným způsobem snížit dodávky ropy na světový trh, se schopností jednotně artikulovat své požadavky a s tím, zda jejich hrozby dalšími sankcemi budou působit dostatečně věrohodně. V případě, že někteří z nich využívají omezení produkce svých sousedů ke zvýšení vlastních zisků, ztrácí užití „ropné zbraně“ věrohodnost a účinnost. Jak již bylo popsáno výše, právě obava z rozpadu jednotné protiamerické a protiizraelské fronty v letech 1973–1974 byla jednou z příčin stáhnutí celého embarga, podobně i rozpory uvnitř OPEC na počátku osmdesátých let snižovaly věrohodnost vystupování celého kartelu. Samozřejmě i osamocená země s dostatečně velkým podílem na ropném trhu může citelným způsobem zasáhnout do jeho fungování. Nicméně její schopnost odolávat diplomatickému a popřípadě ekonomickému či vojenskému tlaku zvenčí je značně limitována.

Z představených analýz také jednoznačně vyplývá, že použití „ropné zbraně“ není založeno na embargu, byť sebelépe cíleném, ale na snížení produkce a exportu. Souvisí to s neschopností exportéra kontrolovat svou ropu poté, kdy ji převezme transportní společnost a ona opustí jeho území. Během Šestidenní války bylo cílené embargo účinně negováno zvýšenou produkcí Saúdské Arábie, neboť transportní společnosti pouze přesouvaly ropu z jedné země do druhé (*Taylor – VanDoren, 2002*). A „Západ“ ve výsledku žádný větší nedostatek nepocítil (*podrobněji k embargu v roce 1967 například Žižka, 2004; Ciorciari, 2005; Podeh, 2004; Alhajji, 2004*).

Hodnotu embarga, tentokrát během Jomkipurské války, komentoval saúdskoarabský ropný ministr Jamání následovně: Embargo „*nedokázalo redukovat dovoz do Spojených států... svět je opravdu jeden velký trh. Takže naše embargo bylo spíše symbolické, než co jiného*“ (*citováno dle Taylor – VanDoren, 2001*).

Zásadní význam omezování dodávek je způsoben produkčními možnostmi jednotlivých exportních zemí. Producenti, i když stojí mimo spor, nemohou během krátkého období svůj vývoz znatelným způsobem zvýšit. Většina opravdu zásadních ropných hráčů vytěžuje totiž své kapacity na maximum. Pozicí *swing producera*¹⁰ se může pochlubit jen málo z nich, typicky jde například o Saúdskou Arábii. A dokonce i v případě, že země disponuje volnými kapacitami a je ochotna vyplnit vzniklou mezeru na trhu, přípravy ke zvýšení těžby trvají týdny, často i měsíce.

Do uvažování případných iniciátorů ropných sankcí se nutně promítá i jejich vlastní závislost na exportu „černého zlata“, neboť všechny analyzované arabské státy do značné míry závisejí na penězích z prodeje ropy. Tím jsou jejich manévrovací možnosti při snaze o tvrdou hru ropnou kartou nutně omezené.

Vývoz ropy jako procento celkových vývozu daných zemí

	1975	1980	1985	1990	1995	1998
Irák	99	99	98	98	98	97
Kuvajt	94	94	92	91	91	92
Katar	97	97	95	92	90	88
Saúdská Arábie	99	99	99	97	95	94
Spojené arabské emiráty	94	90	86	78	71	66

Pramen: Vašendová, Martina: Příčiny, průběh a dopady ropných šoků v 70. letech. Diplomová práce. Brno: Masarykova univerzita, 2005, https://is.muni.cz/auth/th/50335/esf_m/

S tím je spojena skutečnost, že země v této oblasti nejsou jednotné a krátkodobé spojením s cílem použít „ropnou zbraň“ proti „Západu“ může být velmi rychle opuštěno jednotlivými členy, pokud cena ropy kvůli embargu razantně vzroste. „... nikdy v historii OPEC kartel ani žádný z jeho členů nenechal peníze na stole kvůli dosažení nějakých politických cílů. Když ajatollah Chomejní vystřídal v roce 1979 šáha, ropa tekla dál. Když letadla Spojených států bombardovala Libyi Muammara Kaddáfího, ropa tekla dál“, okomentovali situaci odborníci Cato Institute (Taylor – VanDoren, 2001). Ano, jak již bylo zmíněno, ve vypjatých chvílích vládci v oblasti mohou poslechnout dav a „ropnou zbraň“ použít. Ale když nejhorsí vášně utichnou, do centra dění se zase dostanou peníze.

Je třeba si také uvědomit, že použití „ropné zbraně“ nepatří k běžným praktikám mezinárodního obchodu, je to akt ekonomicko-politické války. Snahou není získat vyšší zisky z prodeje, nebo vyjednat lepší podmínky pro export, cílem je podrobit si protivníka, přispůsobit jeho vůli svému přání. Přestože veřejné mínění v některých oblastech arabského světa volá po užití „ropné zbraně“ poměrně často, vládci tamních zemí velmi pečlivě zvažují tento krajní prostředek. Jeho použitím riskují totiž mnohé – ohrožení své i světové ekonomiky, vážné politické dopady, poškození vztahů s odběrateli, ztrátu pozice na světových trzích, ohrožení vlastního postavení v zemi, nebo dokonce ekonomické sankce a vojenskou intervenci. Použití „ropné zbraně“ je tedy až naprosto posledním prostředkem, spojeným s velkými emocemi, a bývá vlastně vynuceno okolnostmi.

Poměrně diskutabilní záležitostí je krátkodobý dopad omezení produkce na hospodářství producentských států. Jak už bylo zmíněno, ty jsou na petrodolarech naprosto závislé a jejich ekonomika není schopna udržet fungování státu na únosné úrovni bez příjmů z ropy. „Petrodolarový vodopád dovoluje zemím jako Saúdská Arábie, Irák nebo Irán financovat ambiciózní projekty, nakupovat obrovské množství vojenské techniky a zajišťovat vysoký životní standard jejich vůdcům... země OPEC založily svá hospodářství na ropných produktech a selhaly v použití tohoto bohatství na diverzifikaci svých ekonomik... tyto země by byly první obětí [užití »ropné zbraně« – poznámka autora]“ (Luft, 2003). Alespoň v poslední části výroku je však možné s analytikem Galem Luftem polemizovat. Státy v oblasti bezesporu žijí z ropných příjmů. Místní panovníci využívají petrodolary k přímému zvýšení sociálních výdajů států, tedy k zlepšení životní úrovně obyvatel, a tím snižují riziko nespokojenosti obyvatel se svou vládou. Je však nejisté, do jaké míry by omezení dodávek mělo přímý finanční dopad na exportní zemi. V letech 1973–1974 Saúdská Arábie a Kuvajt zásadním způsobem omezily vývoz své ropy, díky nárůstu cen však jejich příjmy vzrostly dohromady o 37 miliard dolarů (viz příslušná kapitola této stati).

Odborníci se v zásadě shodují na tom, že jedním z nejsilnějších motivů k použití „ropné zbraně“ byla v každém známém případě snaha vyhovět řadovým občanům arabských států, kteří její použití žádali během jednotlivých izraelsko-arabských rozepří. Vládci rop-

ných monarchií podle všech indicií neměli příliš na výběr, veřejnost volala po uvalení embarga na západní státy a tlak z této strany byl natolik silný, že lídři neměli jinou možnost než uposlechnout (*podrobně zejména Daoudi – Dajani, 1984*). Užití „ropné zbraně“ je proto z historického hlediska svázáno s izraelsko-arabským konfliktem; právě existence židovského státu je dosud jediným tématem, na němž se arabská populace v oblasti shoduje a které navíc vzbuzuje vypjaté, až hysterické emoce, které nemohou ani místní autoritářští vládcí ignorovat.

Samotný tlak exportérů ropy nemusí však být pro vyvolání potřebné krize dostatečný. Masivní stávka v těžbařském průmyslu, která na přelomu roku 2002 a 2003 paralyzovala vývoz ropy z Venezuely a snížila jej z 3,3 na 0,7 milionu barelů denně se na světových trzích odrazila zvýšením cen, nikoli však krizí. Přitom omezení dodávek převýšilo například i období let 1978–1980. Odběratelské státy, obchodníci s ropou i občané západních států však celou situaci vyhodnotili spíše jako krátkodobý a méně důležitý problém, trh neznervózněl a nenastaly události spojené s panikou na ropném trhu.

Právě v tomto bodě, u paniky na světových trzích, se sbíhají všechny výše zmíněné okolnosti. Koordinovaná a plánovaná akce bývá vyhodnocena jako vážnější ohrožení než pouhá nechtěná frikce, vysoce krizové a emotivní okolnosti použití „ropné zbraně“ zase vzbuzují obavy, že exportní státy budou ochotny vykonávat tlak bez ohledu na vlastní potřeby a ztráty. Trh potom vyhodnotí i menší omezení produkce jako vážnou hrozbu do budoucna a vzniká panika. Ochranářská opatření jednotlivých států, spekulace, nákupy do zásoby; to vše roztáčí spirálu nedostatku ropy a vysokých cen. Na této vlně se navíc snaží přiživiti i další producentské státy, což může situaci zhoršit. Jak celou situaci trefně komentoval profesor Alhajji na příkladu první ropné krize: „*V zásadě bylo pořád dost ropy. Jen nebyl nikdo, kdo by ji prodával kvůli obavám z budoucího nedostatku*“ (*Alhajji, 2004*).

Použití „ropné zbraně“ je tedy úzce svázáno s řadou nezbytných okolností, za nichž může být úspěšné. I v případě splnění všech těchto podmínek ale nutně naráží na mnohé problémy, které její fungování blokují nebo snižují jeho efektivnost.

Faktory na straně spotřebitelů

Státy zvažující hru ropnou kartou musejí také počítat s reakcí, kterou jejich jednání vyvolá na straně poptávky – spotřebitelských zemí. V prvé řadě jde samozřejmě o odpor zasažených států. Ty zahajují diplomatickou kampaň, jejíž případný neúspěch může vést k razantnějším (například ekonomickým) protiopatřením.

S koncem studené války navíc zmizela jistá vynucená stabilita, která z vojenského hlediska umožňovala „Západu“ pouze velmi okrajové silové zásahy. Dnes ve světě není velmoc, která by zabránila případnému útoku například Spojených států proti vzdornému dodavateli ropy. A v případě zoufalého nedostatku této komodity, který by dlouhodobě poškozoval americké či evropské zájmy, nelze vojenský zásah v žádném případě vyloučit. „*V roce 1973 stály na světové scéně dvě supervelmoci. To omezovalo schopnost USA vojensky zasáhnout na Blízkém východě. Dnes je zde jen jedna supervelmoc. A ta sama sobě přisuzuje právo zasáhnout kdekoli a kdykoli, pokud cítí, že jsou její zájmy ohroženy. Už zde není žádný Sovětský svaz, který by ji odradil od obsazení ropných polí, pokud bude cítit, že embargo může ohrozit dodávky*“ (*Mabro, 2002; k možnostem vojenského zásahu USA vůči některé blízkovýchodní zemi například i Arab News, 2004; Leggett, 2005*).

Exportéři si rovněž velmi dobře uvědomují dalekosáhlé dopady, které pro ně v budoucnu bude mít jakékoli razantní zasahování do exportních politik. V prvé řadě politicko-diplomatické. Například Saúdská Arábie věnovala velmi mnoho času a úsilí nápravě své reputace, poškozené během prvního ropného šoku. Nálepka nespolehlivého státu, jehož ropné zdroje mohou být kdykoli použity ve prospěch politických cílů, poškozuje obchodní styky a také dobré diplomatické vztahy s odběrateli. Arabské země nežijí ve vzduchoprázdnu, jsou se „Západem“ svázány celou řadou ekonomických, politických i vojenských pout; použití „ropné zbraně“ tyto svazky trhá, a tak poškozuje celou zemi do budoucna.

Druhá dimenze tohoto problému je hospodářská. Omezení vývozu se může zemi vymstít prostřednictvím ztráty jejího postavení na ropných trzích. Například Írán nebyl dodnes schopen zaujmout stejné místo na trhu, jaké mu patřilo před revolucí (Černoch, 2006 a).

Účinný dopad omezení dodávek na světový trh dále souvisí se strategickými ropnými rezervami jednotlivých importérů. Ty by v případě krize měly plnit svou zajišťovací funkci a omezit šok z náhlého nedostatku ropy. V posledních letech dochází ke zvyšování celkového objemu těchto zásob u zemí OECD, avšak díky rostoucí spotřebě ropy zároveň paradoxně dochází ke zkracování doby, kterou by tyto zásoby měly vydržet. Jestliže dnes je jejich kapacita 51 dní, během invaze do Kuvajtu tyto zásoby byly dostatečné na 54 dní, během iránské revoluce na 60 dní a v roce 1973 na pouhých 44 dní (Alhajji, 2004; Greene – Jones – Leiby, 1995; *podrobně ke strategickým ropným rezervám USA Clawson – Henderson, 2005*). Nicméně přestože význam strategických ropných rezerv nelze podceňovat, jejich objem není schopen sám o sobě zajistit ochranu před úmyslným omezením produkce. Jejich primární potenciál je spíše ve zmírnění nárazu v případech nechtěného výpadku dodávek, jako tomu bylo u hurikánu Katrina ve Spojených státech.

V zájmu producentů nejsou ani další jevy, které po ropné krizi logicky nastávají, tedy zvýšený důraz spotřebitelů na obnovitelné energie, na energie z jiných zdrojů a na jejich diverzifikaci. Vlády alespoň v době bezprostředně po krizi vždy plně podporují Churchillov názor na zabezpečení ropných dodávek: „*Jistota a bezpečnost ropy souvisejí s rozdělením jejich zdrojů a hlavně s rozdělením těchto zdrojů*“ (citováno dle Yergin, 2006). Také vládní snahy o úsporu energií vedou k celkovému snížení spotřeby ropy. To vše bývá předzvěstí budoucího poklesu zisků producentů států.

Mnohé obtíže jsou ale spojeny i s praktickou snahou o realizaci „ropné zbraně“. Typicky se lze zmínit o neřizenosti dopadu tohoto nástroje, použití „ropné zbraně“ je totiž závislé na omezení produkce. Pouze nedostatek ropy může způsobit velké škody, a tím donutit určené státy ke změně názorů. To však zároveň znamená, že vysoké ceny a chybějící ropa zasáhnou každého bez ohledu na jeho postoj k celému problému. Země tzv. třetího světa, které s Jomkipurskou válkou neměly nic společného a navíc řada z nich byla spojencem arabských států, byly krizí zasaženy zdaleka nejvíce. Na základě tohoto mechanismu také Velká Británie, na konci sedmdesátých let minulého století díky ropě ze Severního moře teoreticky nezávislá a nezranitelná, trpěla druhou ropnou krizí podobně jako ostatní evropské státy.

Země, které chtějí prosazovat své požadavky prostřednictvím ropy, tedy mohou snadno poškodit své spojence, stejně jako protivníky. Jasně se to ukázalo už během první ropné krize: „*Ropa je zaměnitelná komodita, která se na trzích obchoduje za jednotnou cenu. Jakmile se usadil prach, ukázalo se, že Američané, Holanďané i všichni další dovozci utrpěli přibližně stejně ztráty a platili stejnou ničující cenu.*“ (Nye, 2006.)

Opomíjenou otázkou bývá možnost západních zemí uvalit na tyto své dodavatele vlastní embargo. Typický je příklad Husajnova Iráku, který díky omezením mezinárodního společenství přišel o možnost svobodně rozhodovat o exportu svých ropných zdrojů a zůstal závislý na programu *Oil for food* a na prodeji ropy státům, které byly ochotny embargo porušit. Toto opačné použití „ropné zbraně“ přitom disponuje určitými výhodami. Lze jej například cílit naprosto přesně, a to bez poškození okolních států, tedy i bez zbytečně rozsáhlé rozhořčené reakce zemí, které nejsou přímým účastníkem sporu. Námitka, že omezení dovozu poškozuje i ekonomiku importéra, neobstojí, jak na příkladu Libye, Iráku a Íránu ilustruje Robert Mabro z Oxfordského institutu pro energetická studia: *K tomuto „poškození dochází jen tehdy, pokud sankce omezí vývoz ropy v dobu, kdy je světový ropný trh v napjaté situaci. V tomto případě země, které ukládají sankce, mohou utrpět škodu díky zvýšení cen ropy. Ale pokud je počet cílových zemí, na něž jsou sankce uvaleny, omezen na minimum, pokud sankce vyústí pouze v malou redukci na celkovém vývozu a pokud je světový trh přesycen, nedojde k žádnému poškození... a to je přesně situace, k níž došlo v nedávných letech se sankcemi ukládanými na exportní země“* (Mabro, 2002).

Důležitá je v tomto případě otázka kontroly, možnost kdykoliv embargo odvolat či zmírnit. Ropní experti a ekonomové se shodují na tom, že samotné zvyšování ceny ropy není velkým problémem. Hrozbou je skokový nárůst cen, neočekávaný a mimo kontrolu importních zemí.

ZBRAŇ NEFUNKČNÍ, PŘESTO HROZIVÁ

Co tedy z uvedených argumentů vyplývá? Na straně jedné je možné pozorovat razantní a ničivé ekonomické dopady jakéhokoli zahrávání si s plynulým a spolehlivým zásobováním světového trhu ropou, na straně druhé bližší pohled na fungování „ropné zbraně“ použitelnost tohoto nástroje v samé jeho podstatě zpochybňuje, vždyť dokonce ani vyvolání velmi ničivé ropné krize první poloviny sedmdesátých let nedokázalo zásadním způsobem ovlivnit rozhodování cílových států. Odpověď je proto poněkud složitější.

V prvé řadě, dosavadní zkušenosti ukazují, že „ropná zbraň“ jako prostředek k podstatnému a přímému ovlivnění zahraniční politiky cílových států nefunguje. Takto vedená ekonomická válka, jejímž cílem je změnit zahraničněpolitické rozhodování vybraného státu, neskončí úspěšně. Přesto však „ropná zbraň“ disponuje určitým symbolickým významem, v prvé řadě v tom smyslu, jak jej chápe Alhajjiho koncepce spotřebitelského nacionalismu/producentického symbolismu, tedy že její použití, nebo spíše hrozba tímto aktem slouží vládám ropných států k uspokojení vlastní populace v zásadě „symbolickým gestem“. A tak z ulic arabských států poměrně často zaznívá volání po užití „ropné zbraně“ a po potrestání západních států. Občané těchto zemí vidí ropu jako prostředek své emancipace, možnost, jak naučit „Velkého satana“ a občas i Evropu respektu ke svým požadavkům.

Ropa se totiž do značné míry stala symbolem moci zemí Perského zálivu a Arabského poloostrova. „*Je to jediná věc, kterou muslimské národy mají a kterou chce zbytek světa... díky tomu, že můžeme omezit dodávky, nejsme utlačováni...* [ropa – poznámka autora] *může být použita jako zbraň na ochranu zájmů muslimů,*“ horoval například malajský ministerský předseda Mahathir Mohamad v roce 2003 pro užití „ropné zbraně“ s cílem zabránit útoku na Irák (*citováno dle Luft, 2003*). Už rok předtím zase Saddám Husajn na třicet dní kompletně zastavil export ropy z Iráku na protest proti vojenským operacím izraelské armády na Západním břehu Jordánu. Podpořila ho Libye a Írán.

Zároveň je však možné pozorovat určitý symbolický význam „ropné zbraně“ i na straně spotřebitelů. Ani „Západ“ samotný tvrdou lekcí sedmdesátých let nezapomněl a po každém skokovém zvýšení cen ropy se tak objeví čerstvá vlna obav a návrhů, jak situaci řešit. „*Už řadu let na nás ropní šejkové OPEC hrají jako na housle. Zvedají produkci, pokud potřebujeme o trochu víc ropy a zase ji snižují, pokud ceny jdou příliš dolů,*“ vyjádřili své rozhořčení američtí senátoři Jim Saxton a Eliot Engel (*Saxton – Engel, 2005*). Podobně celou situaci vnímá i analytik Gal Luft: „*Představa světa, v němž je takové množství ropy koncentrováno v rukou tak málo zemí, nedá spát mnohým ve Washingtonu. A ani by neměla. Pokud se vztahy mezi těmi, kdo ropu potřebují, a těmi, kteří ji vlastní, zhorší a nyní můžeme tento proces sledovat, bude zde pro země OPEC dostatečné množství důvodů použít jejich ekonomickou moc proti Západu*“ (*Luft, 2003*).

Souhrnně je tak možné konstatovat, že „ropná zbraň“ ve svém hlavním cíli nefunguje, nicméně nadále zůstává vážným tématem mezinárodní politiky pro dopady, které mají snahy o její použití jak na její uživatele, tak i na ohrožené státy.

Ropný svět v pohybu

Nicméně události posledních několika let, které je možné s mírnou nadsázkou označit za „energetickou revoluci“, tuto jednoduchou odpověď začínají poněkud komplikovat. Nové tisíciletí zaznamenalo na světové energetické scéně řadu zásadních změn a jakákoli predikce možného použití „ropné zbraně“ dnes či v budoucnu musí proto tyto nové okolnosti vzít v úvahu.

Mezi nimi má jednoznačné prvenství rostoucí počet hlavních ropných spotřebitelů. Jako noví zásadní spotřebitelé se profilují hlavně dravé asijské ekonomiky s Indií a především s Čínou v čele (*blíže k tomuto tématu Yergin, 2006; Klare, 2002*). Jen Říše středu samotná byla už v roce 2004 s 6,5 miliony barelů druhým největším konzumentem na světě, přičemž do roku 2025 by měla poptávka vzrůst na 14,2 milionu barelů s podílem 10,9 milionu suroviny z importu (*Fárek, 2006, s. 18*). Tyto země si proto nárokují stále větší podíl černého zlata a případné použití „ropné zbraně“ by se jich dotklo velmi výrazně, už jen vzhledem k energetické náročnosti jejich hospodářství.

Zároveň je však jejich „hladem po ropě“ nepřímou zpochybněn jeden z hlavních argumentů proti možné hře ropnou kartou. Exportní země, dosud finančně závislé na vývozu černého zlata do západních zemí, mají totiž náhle alternativního odběratele ve státech Asie. Tamní vlády navíc vzájemný obchod nezatěžují otázkami ohledně dodržování lidských práv, pracovních standardů zaměstnanců a vůbec snahou zasahovat do vnitropolitického dění exportérů.

Jednoznačně lze tento trend demonstrovat například čínskými aktivitami v Íránu. Tamní ropa tvoří asi 11 % celkového importu Říše středu a podle odhadů by toto množství mělo jen v následujících dvou letech vzrůst o 14 %. Razantním způsobem narůstají proto čínské aktivity v této zemi. Jen nedávno tak státní společnost Sinopec získala poloviční podíl z íránského ropného pole v Yadaravanu, jehož budoucí produkce se odhaduje na 300 tisíc barelů denně. Tento kontrakt má hodnotu asi 100 miliard dolarů, řada dalších dohod byla uzavřena i v sektoru zemního plynu (*Černocho, 2006 a*).

Dlouhodobé ropné vazby mezi Blízkým východem a západními státy však rozhodně nelze přehnat ze dne na den a v dohledné době proto budeme sledovat spíše velmi pozvolnou diverzifikaci odběratelů než nějakou zásadní změnu kurzu. Navíc Peking svůj zájem v poslední době směřuje hlavně do Afriky a do Latinské Ameriky, důraz klade i na vybudování potřebné infrastruktury ze Střední Asie či z Ruska, kterou by omezil závislost na ropě přepravované přes moře (*Fárek, 2006*). Svůj vliv má v tomto ohledu i aktivní přítomnost americká v oblasti, ať už jde o Saúdskou Arábii, či o Irák.

K zásadním změnám došlo však i na straně ropných producentů. Ve stále intenzivnějším měřítku se například obchoduje s ropou z oblasti Kaspického moře. Tě se na světový trh dostává plynule rostoucí množství a nemalé prostředky jsou investovány i do infrastruktury, která má tento tok umožnit. Typickým příkladem je nedávno dostavěný ropovod Baku – Tbilisi – Ceyhan.

S velkými ambicemi vstupuje do hry i Rusko. Jeho potenciál je zatím omezen zanedbanou infrastrukturou, nepříznivými podmínkami a komplikovaným prostředím pro zahraniční investice, nicméně právě tato země má oproti státům Blízkého východu jednu velkou výhodu. „... je přes všechny zmíněné problémy stabilnějším dodavatelem ropy a plynu, než jakými jsou státy Blízkého východu“ (*Roškanin, 2006*).

Do tohoto trendu navíc podstatnou měrou zasahuje i raketově rostoucí cena ropy. Ta umožňuje otevírání dříve nerentabilních ložisek či hledání nových. Například v Rusku stojí těžba ropy až 14 dolarů na barel, tedy mnohanásobně více než blízkovýchodních 1–1,5 dolaru. Jen díky vysokým světovým cenám tak může být surovina transportována kupříkladu z Ruska do Číny po železnici, příslib velkých zisků stojí i za financováním Moskvou aktuálně budovaných ropovodů (*Roškanin, 2006*).

Na světovou ropnou scénu tak vstupují další významní hráči, kromě zmiňovaných také pochopitelně Afrika a Jižní Amerika. Nemají sice potenciál nahradit producenty z Blízkého východu, mohou však sloužit jako vítaný prostředek k diverzifikaci zdrojů, a tím alespoň v omezené míře oslabit výsostné postavení kartelu OPEC.

Už menší, přesto poměrně důležitý vliv má vývoj vnitropolitického – hlavně ekonomického – dění v jednotlivých analyzovaných producentských státech. Země v regionu nedokázaly účinným způsobem využít svých dosavadních enormních příjmů z ropy a jejich hospodářská situace je poměrně tristní. Saúdská Arábie přes mocný proud petrodola-

rů směřujících do státní pokladny v současné době bojuje s 25% nezaměstnaností, hrubý domácí produkt (HDP) na jednoho obyvatele za posledních deset let poklesl na třetinu a necelou polovinu obyvatelstva tvoří mládež pod 21 let, převážně s těžko uplatnitelným vzděláním v náboženství nebo v islámské kultuře. Od roku 1975 do roku 2000 si země vypůjčila 1140 miliard dolarů, její dluh tedy na přelomu tisíciletí činil asi 120 % HDP (Kánovský, 2003).

Podobný je i případ Íránu. Ropa pro tento stát představuje zhruba 80 % všech příjmů z exportu a asi polovinu celého rozpočtu vlády. Sociální smír je v této zemi udržován značně rozsáhlým systémem státních podpor, vláda dotuje i bydlení nebo benzin. Vnitřní finanční situace Íránu je natolik špatná, že vláda musela loni sáhnout do Ropného stabilizačního fondu, zřízeného jako poslední záchrana pro případ propadu cen ropy, a použít z něj 2,6 miliardy dolarů na sanaci sociálních výdajů. Ropná zařízení v zemi také trpí zoufalým podfinancováním a vládní pětiletý plán na jejich rekonstrukci ve výši 70 miliard dolarů počítá s 60 % financováním ze zahraničí. Jakékoli zásadní zásahy do exportní ropné politiky jsou tak v nejbližší době velmi ztíženy (Černoch, 2006 a).

S ekonomickými problémy jdou ruku v ruce i obtíže politické. Místní vlády jen obtížně legitimizují svou pozici v čele jednotlivých států vůči demokratizační a zároveň i fundamentální opozici. Případné angažmá na „ropné zbraně“, pokud by tím reagovaly na přání svých obyvatel, by sice mohlo jejich vnitropolitickou pozici posílit, pokud by však negativa použití „ropné zbraně“ nakonec převážila, mohly by tyto vlády velmi rychle o své postavení přijít. Je proto hlavně v jejich zájmu udržovat raději slabý status quo než riskovat a hrát vabank.

Hlavně první ze zmíněných otázek, tedy rostoucí počet zásadních producentů, je možné směle označit za trend s potenciálně vysokým dopadem na možnost použití „ropné zbraně“. Přestože v krátkodobém a pravděpodobně i střednědobém výhledu není jeho kapacita na změnu situace dostatečná, vliv tohoto faktoru se bude zvyšovat.

Je třeba si nicméně uvědomit, že jeho působení nemění základní logiku fungování „ropné zbraně“. Širší škála odběratelů může producentům státům uvolnit ruce a ony tak skutečně mohou cítit v tomto ohledu menší zábrany. Tato skutečnost ale zásadněji nemění koncepci „ropné zbraně“, hlavně ve vztahu k teorii spotřebitelského nacionalismu. Ta pracuje se silným vlivem emocí, samotný vyšší tlak zvnějšku proto cílové státy ke změně názoru nepřiměje. Jen proto, že embargující státy jsou pro tuto akci vybaveny lépe a případný spor je zatíží méně než v minulosti, nezmezí odpor cílových zemí vůči vynucené politické kapitulaci. Nástup nových velkých spotřebitelů a jejich vliv na fungování „ropné zbraně“ je proto třeba hodnotit velmi opatrně.

* * *

Ropná krize v letech 1973–1974 byla produktem velmi specifických a podle mého názoru unikátních okolností a zásadním způsobem změnila tehdejší geopolitickou mapu světa. Ale přestože šlo o dosud nejefektivnější použití „ropné zbraně“ vůbec, svůj primární cíl splnit nedokázala. Ve snaze změnit názor určitých států selhala podobně jako neúspěšné pokusy z let 1956 i 1967 nebo jako rétorické či skutečné snahy ropných monarchií o ovlivnění postoje „Západu“ v posledních letech.

Přesto jde o velmi významný fenomén. Jeho symbolická síla, ať už na domácím, nebo mezinárodním poli, z něj činí potenciální hrozbu stabilní světové situaci. Přestože se tato stať staví k fungování a schopnosti dosáhnout pomoci „ropné zbraně“ požadovaného účinku skepticky, její vnímání veřejností i politickými elitami kdekoli na světě z ní činí problematický bod vztahů producent – konzument černého zlata.

„Nechceme naši ropnou zbraň použít... ale nenutíte nás k jednání, na jehož konci se budou lidé chvět chladem“, neskrývaně zahrozil hlavní jaderný vyjednávač a hlava Nejvyšší národní bezpečnostní rady Ali Larijani (citováno dle Tisdal, 2006).

„Komise v nedávné době zveřejnila novou [energetickou – poznámka autora] strategii, nicméně nad rámec této strategie se ukazují nové okolnosti, které musí Unie řešit. Zejména tedy potřeba být politicky nezávislá na blízkovýchodní ropě... není přijatelná situace, kdy některé země Perského zálivu vlastní jak zdroje, tak distribuční síť a stačí jim otočit kohoutkem a získají tím na Evropu naprosto nepřiměřený vliv“, konstatovala na druhé straně europoslankyně Zuzana Roithová (Černoch, 2006 b).

Jen tyto dva příklady demonstrují, že fenomén „ropané zbraně“ je vnímán velmi citlivě a přes diskuzi o jeho nefunkčnosti je brán vážně. Právě koncepce spotřebitelského nacionalismu/produkčního symbolismu tento fakt vysvětluje dostatečně zjevně. Přestože producentské státy mají samy o její účinnost pochybnosti a v jejím použití brání řada velmi vážných překážek, má smysl její iniciací hrozit. Ať už kvůli domácí veřejnosti, snaze rozkolísat světové ceny ropy, nebo obecně kvůli získání pozornosti a zdůraznění závažnosti problému, kvůli němuž se o hře ropnou kartou vůbec diskutuje.

Tato stať se pokusila upravit některé zažité mýty o účinnosti „ropané zbraně“ a zároveň popsat logiku jejího fungování. Dostupná fakta do značné míry její efektivnost zpochybňují a zároveň ukazují na vážné problémy, kterým by byly vystaveny státy snažící se ji použít. Ani nové okolnosti, spojené s růstem počtu zásadních odběratelů, nemění její vnitřní logiku, pouze z dlouhodobého hlediska oslabují některé ze zásadních problémů jejich potenciálních iniciátorů.

Práce nezpochybňuje (byť malou) pravděpodobnost použití tohoto nástroje. Světová energetická situace se mění stále rychleji, navíc aktéři mezinárodního prostředí nejednají vždy racionálně, byť jde o státy. Jednotlivá fakta a jejich analýza v tomto textu zpochybňují však její účinnost, tedy schopnost dosáhnout požadovaného cíle.

¹ Vzhledem k časté nezřetelnosti používaných pojmů Blízký východ a Perský záliv je třeba tomuto problému věnovat větší pozornost. Anglické texty pro zkoumanou oblast používají označení Middle East, které zahrnuje Izrael, Írán, Turecko, arabské asijské země a Egypt, někdy autoři přidávají také Kypr, Súdán a Libyi, méně často už Afghánistán, Pákistán, Etiopii a Somálsko. Pro účely této práce bude termín Blízký východ používán spíše v užším smyslu slova, tedy bez afrických zemí a Kypru. Perský záliv zahrnuje Kuvajt, Katar, Bahrajn, Spojené arabské emiráty (SAE), Saúdskou Arábii, Omán a u většiny autorů také Írán a Irák. V práci bude označení země Perského zálivu používáno pro všechny tyto státy s výjimkou Ománu, jehož ropné zdroje nejsou pro použití „ropané zbraně“ relevantní (EIA, 2005; Ovendale, 1998; Kropáček, 1999).

² Velmi přínosný je v této souvislosti výzkum Hakana Wiberga, který pro úspěšné embargo klasifikuje tři základní složky. V prvé řadě musí efektivní embargo upírat cíli podstatné množství významného produktu, dále musí mít toto embargo zásadní ekonomický dopad na cílový stát a v neposlední řadě musí mít schopnost změnit politické jednání státu (Licklider, 1988, s. 23). Nejenže Wiberg v zásadě teoreticky rozpracovává metodiku efektivního použití embarga, důrazem na možnost embargoovaného státu posilovat svůj odpor vyvoláním nacionalismu pokládá také základy k pozdější Alhajjiho formulaci spotřebitelského nacionalismu/producentkého symbolismu.

³ Podle metodiky měření bývá někdy uváděn také rok 1971.

⁴ V letech 1971–1973 docházelo k poklesu produkce ropy mimo jiné i díky chaosu souvisejícím se znárodněním ropných zařízení arabskými státy.

⁵ V některých textech je možné se setkat s informací, že se cena ropy pouze zdvojnásobila. Je to způsobeno tím, že autoři těchto textů nezahrnují do referovaného zvýšení cen i navýšení směrných cen, k němuž došlo před uvalením embarga.

⁶ Podobně tomu bylo například během suezské krize, kdy navíc do Evropy dodávaly ropu tehdy ještě více než soběstačné Spojené státy v rámci programu Oil lift.

⁷ Nelze však říci, že embargo bylo překvapením, jeho použití předcházela celá řada signálů i varování, které však nebyly vyslyšeny.

⁸ Posílení komunistického bloku v důsledku použití „ropané zbraně“ se v roce 1974 obával hlavně saúdskoarabský král Fajsal.

⁹ Například výroba elektrické energie z ropy poklesla ze 17 % všech zdrojů na 2 %, počet domácností, které používaly vytápění topným olejem poklesl z 31 % na 10 %. Celková spotřeba ropy poklesla v případě USA mezi léty 1979–1985 o 15 %, její dovoz o 42 % a import z oblasti Perského zálivu se snížil dokonce o 87 % (Luft, 2003).

¹⁰ Za swing producera je možné považovat stát se schopností v krátké době zásadním způsobem navýšit svou produkci a dodávky na světový trh (blíže k pozici Saúdské Arábie jako swing producera viz Yizraeli, 2000).

Literatura

- Adelman, Morris A. (2004): The Real Oil Problem. Regulation, Vol. 27 (2004), No. 1, s. 16–21, www.cato.org/pubs/regulation/regv27n1/v27n1-1.pdf
- Al Jazeera Magazine (2006): Iran's oil weapon. Al Jazeera Magazine, 11. 3. 2006, http://www.aljazeera.com/me.asp?service_ID=10907
- Alhajji, Anas F. (2004): The Failure of the Oil Weapon. Consumer Nationalism vs. Producer Symbolism. London: Centre for Global Energy Studies, 2004, http://www2.onu.edu/~aalhajji/ibec385/oil_weapon2.htm
- Alhajji, Anas F. (2006): Will Iran's Nuclear Standoff Cause A World Energy Crisis? Middle East Economic Survey, Vol. XLIX (2006), No. 14, <http://www.mees.com/postedarticles/oped/v49n14-SOD01.htm>
- Arab News (2004): British Spy Chiefs Feared US Invasion of Saudi Arabia, Kuwait in '73. Arab News, 2. 1. 2004, <http://www.arabnews.com/?page=4§ion=0&article=37400&d=2&m=1&y=2004>
- Baňouch, Hynek – Fedorko, Martin (eds., 2001): Mezinárodní organizace. Brno: Mezinárodní politologický ústav, 2001.
- BP Global (2006): Statistical Review of World Energy 2006, <http://www.bp.com/productlanding.do?categoryId=6842&contentId=7021390>
- Bush, George W. (2006): 2006 State of the Union. The White House, 2006, <http://www.whitehouse.gov/stateoftheunion/2006/>
- CIA World Factbook (2005): United States, 2005, <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/us.html>
- Ciorciari, John D. (2005): Saudi-U.S. Alignment after the Six Day War. The Middle East Review of International Affairs, Vol. 9 (2005), No. 2, http://meria.idc.ac.il/journal/2005/issue2/jv9no2a1.html#_ednref23
- Clawson, Patrick – Henderson, Simon (2005): Reducing Vulnerability to Middle East Energy Shocks: A Key Element in Strengthening U.S. Energy Security. The Washington Institute for Near East Policy, 2005, <http://www.washingtoninstitute.org/templateC04.php?CID=227>
- Copaken, Robert (2003): The Arab oil weapon of 1973–74 as a double-edged sword: its implications for future energy security. Sir William Luce Fellowship Paper, No. 4, Middle East and Islamic Studies. University of Durham, 2003, <http://eprints.dur.ac.uk/archive/00000137/>
- Čejka, Marek (2005): Izrael a Palestina. Minulost, současnost a směřování blízkovýchodního konfliktu. Brno: Centrum strategických studií, 2005.
- Černoch, Filip (2006 a): Na ostří nože. Ekonom, 27. 9. 2006.
- Černoch, Filip (2006 b): Osobní rozhovor se Zuzanou Roithovou, uskutečněný dne 11. 5. 2006.
- Daoudi, Mohammed S. – Dajani, Munther S. (1984): The 1967 Oil Embargo Revisited. Journal of Palestine Studies, No. 13 (1984).
- Energy information administration (citováno jako EIA, 2005): Energy security. Data jsou platná pro rok 2005, <http://www.eia.doe.gov/emeu/security/Oil/>
- Evropská komise (2002): Energy: Let us overcome our dependence. Belgium, 2002, europa.eu.int/comm/energy_transport/livrevert/brochure/dep_en.pdf
- Evropská komise (2001): Green paper: Towards a European strategy for the security of energy supply. Belgium, 2001.
- Fárek, Jiří (2006): Odraz potíží světového ropného průmyslu v globální energetice. Mezinárodní politika, ročník XXX (2006), číslo 6, s. 4–6.
- Gilbert, Martin (2002): Izrael. Dějiny. Praha: BB/art, 2002.
- Greene, David L. – Jones, Donald W. – Leiby, Paul N. (1995): The Outlook for U.S. Oil Dependence. Office of Transportation Technology, U.S. Department of Energy, 1995, <http://pz11.ed.ornl.gov/Ornl6873.pdf>
- Hobsbawm, Eric J. (1998): Věk extrémů. Krátké 20. století 1914–1991. Praha: Argo, 1998.
- IAGS (2006): Energy security. Institute for the Analysis of Global Security, 2006, <http://www.iags.org/energysecurity.html>
- Izraelské ministerstvo zahraničí (1973). 16. Statements by European Community Foreign Ministers, 6 November 1973, and by Foreign Minister Eban, 9 November 1973. [Prohlášení ministra zahraničí Abby Ebana v reakci na memorandum ministrů zahraničí Evropského společenství, 9. 12. 1973], <http://www.mfa.gov.il/MFA/Foreign+Relations/Israels+Foreign+Relations+since+1947/1947-1974/16+Statements+by+European+Community+Foreign+Minist.htm>
- Johnson, Paul (1991): Dějiny 20. století. Praha: Rozmluvy, 1991.
- Kanovsky, Elyahu (2003): Oil: Who's Really Over a Barrel? The Middle East Quarterly, Vol. X (2003), No. 2, http://www.meforum.org/article/527#_ftnref2
- Kissinger, Henry A. (2004): Bouřlivé roky. Praha: BB/art, 2004.
- Klare, Michael (2002): Resource Wars: The New Landscape of Global Conflict. New York: Metropolitan Books – Henry Holt, 2002.
- Kropáček, Luboš (1999): Blízký východ na přelomu tisíciletí. Praha: Vyšehrad, 1999.
- Leggett, Jeremy (2005): Running on empty. The Guardian, 18. 11. 2005, <http://www.guardian.co.uk/comment/story/0,,1636919,00.html>
- Licklider, Roy (1988): Political Power and the Arab Oil Weapon. The Experience of Five Industrialized Nations. Berkeley – Los Angeles – London: University of California Press, 1988, <http://www.rci.rutgers.edu/~licklide/>

- Lindsay, James M. (1998): International Sanctions As Policy Instruments: A Re – Examination. *International Studies Quarterly*, Vol. 30 (1998), No. 2.
- Luft, Gal (2006): An Energy Pearl Harbor. *The Washington Post*, 5. 3. 2006.
- Luft, Gal (2003): Thirty years later oil is still a big gun. *Institute for the Analysis of Global Security*, 2003, <http://www.iags.org/n1020031.htm>
- Mabro, Robert (2002): *The Oil Weapon*. Oxford Institute for Energy Studies, 2002, <http://www.oxfordenergy.org/comment.php?0206>
- Nye, Joseph S. (2006): Špatný způsob uvažování o ropě. *Project Syndicate*, 2006, <http://www.project-syndicate.org/commentary/nye30/Czech>
- Owendale, Ritchie (1998): *The Longman Companion to the Middle East Since 1914*. London: Longman, 1998.
- Podeh, Elie (2004): The Lie That Won't Die: Collusion, 1967. *The Middle East Quarterly*, Vol. XI (2004), No. 1, <http://www.meforum.org/article/587>
- Pollution Probe (2005): *Greenhouse Gas Emissions and Vehicle Fuel Efficiency Standards for Canada*. Pollution Probe, 2005, <http://www.pollutionprobe.org/Reports/vehiclefuel.pdf>
- Rožkanin, Michal (2006): Rusko jako energetická mocnost. *Asociace pro mezinárodní otázky (AMO)*, 2006, http://www.amo.cz/cz/vyzkumne_centrum/publikace/index.php?ID=&IDp=266&tema=studie
- Saxton, Jim – Engel, Eliot (2005): Energy security and oil dependence. *The Washington Times*, 2005, <http://www.washingtontimes.com/commentary/20051002-093822-1999r.htm>
- Spyer, Jonathan (2004): An analytical and historical overview of british policy toward Izrael. *Middle East Review of International Affairs*, Vol. 8 (2004), No. 2, <http://meria.idc.ac.il/journal/2004/issue2/jv8n2a7.html>
- Taylor, Jerry – VanDoren, Peter (2002): An Oil Embargo Won't Work. *Cato Institute*, 2002, <http://www.cato.org/dailys/04-24-02.html>
- Taylor, Jerry – VanDoren, Peter (2001): Oil Wapon Myth. *Cato Institute*, 2001, <http://www.cato.org/research/articles/taylor-011206.html>
- Terner, Erich (1991): *Dějiny státu Izrael*. Pardubice: Kora, 1991.
- Tisdall, Simon (2006): Iran threatens to use 'oil weapon' in nuclear standoff. *The Guardian*, 7. 8. 2006, <http://www.guardian.co.uk/frontpage/story/0,,1838902,00.html>
- Vašendová, Martina (2005): *Příčiny, průběh a dopady ropných šoků v 70. letech*. Diplomová práce. Brno: Masarykova univerzita, 2005, https://is.muni.cz/auth/th/50335/esf_m/
- Yergin, Daniel (2006): Ensuring Energy Security. *Foreign Affairs*, Vol. 85 (2006), No. 2.
- Yizraeli, Sarah (2000): How Important is Saudi Oil? *The Middle East Quarterly*, Vol. VII (2000), No. 1, <http://www.meforum.org/article/42>
- Žižka, Petr (2004): Geopolitický kontext šestidenní války v regionu Blízkého východu. *Glosy.info*, 29. 6. 2004, <http://glosy.info/texty/geopoliticky-kontext-sestidenni-valky-v-regionu-blizkeho-vychodu/3>

Souhrnné zdroje

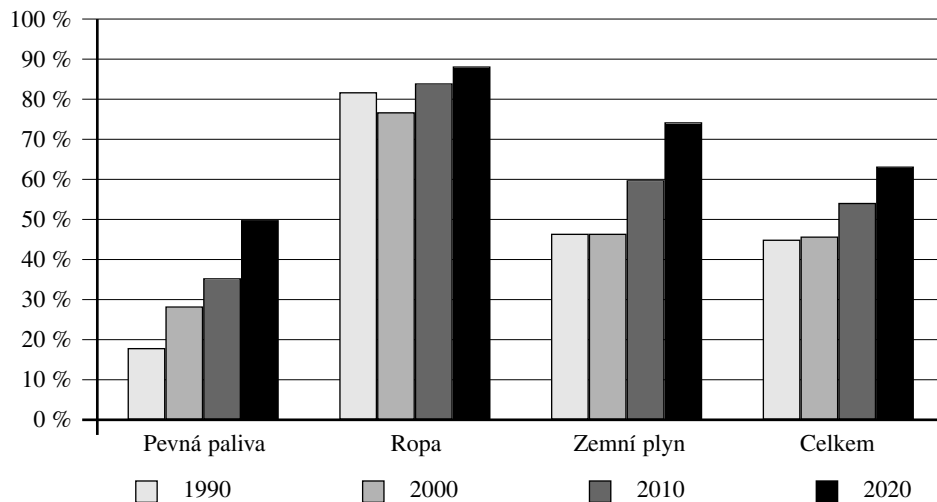
- Aktuálně.cz: www.aktualne.cz
- Energy Information Administration: www.eia.doe.gov
- Euractiv: Geopolitics of EU energy supply: <http://www.euractiv.com/en/energy/geopolitics-eu-energy-supply/article-142665>
- GlobalSecurity.org: www.globalsecurity.org
- Hospodářské noviny: www.ihned.cz
- International Energy Agency: www.iea.org
- Middle East: <http://www.idcc.cz/bv/?q=taxonomy/term/37/9/>
- The Guardian: www.guardian.co.uk

Poznámka

Autor děkuje oponentům práce i dotčeným členům redakce Mezinárodních vztahů za připomínky a návrhy, které významným způsobem přispěly k vyšší kvalitě jeho textu.

Graf č. 1

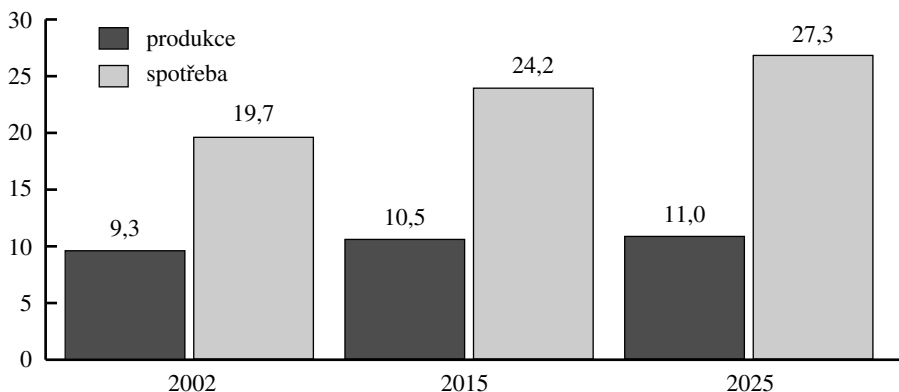
Závislost pětadvaceti zemí současné EU spolu s Bulharskem, s Rumunskem, s Norskem, se Švýcarskem a s Chorvatskem na dovozu surovin pro výrobu energie (v %)

Pramen: Evropská komise: Green paper: Towards a European strategy for the security of energy supply. Belgium, 2001.

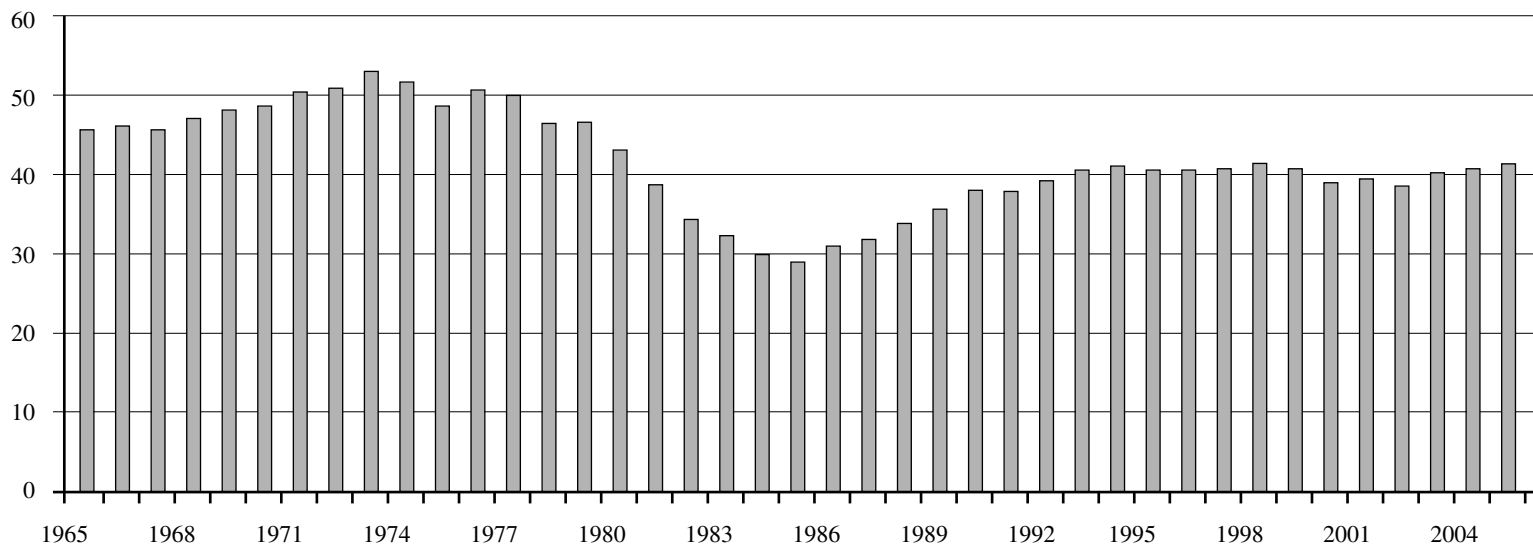
Graf č. 2

Očekávaná produkce a spotřeba ropy v USA, 11/2005 (v milionech barelů/den)

Pramen: Clawson, Patrick – Henderson, Simon: Reducing Vulnerability to Middle East Energy Shocks: A Key Element in Strengthening U.S. Energy Security. The Washington Institute for Near East Policy, 2005, <http://www.washingtoninstitute.org/templateC04.php?CID=227>

Graf č. 3

Podíl OPEC na celkové těžbě ropy na světě (%)

Pramen: BP Global: Statistical Review of World Energy 2006, <http://www.bp.com/productlanding.do?categoryId=6842&contentId=7021390>